

Odškodňování obětí trestných činů v kontextu násilí na ženách

Poznatky z teorie i praxe
a návrhy ke zlepšení

proFem

Odškodňování obětí trestných činů v kontextu násilí na ženách

Poznatky z teorie i praxe
a návrhy ke zlepšení

profem

Tato publikace vznikla v rámci projektu **Odškodnění obětí genderově podmíněného násilí** (Compensations for victims of GBV related crimes, VICO, 101005685) podpořeného Evropskou unií programem Spravedlnost (2014 - 2020).

Obsah publikace představuje názory organizace proFem - centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí, o. p. s., která za něj nese výhradní odpovědnost. Evropská komise nenese žádnou odpovědnost za využití informací, které příručka obsahuje.

© proFem – centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí, o. p. s., Praha 2022

Spolufinancováno
Evropskou unií

Obsah

Seznam použitých zkratk	4
Definice	5
Úvod	6
1. Význam a smysl odškodnění aneb Proč musíme oběti vlastně odškodňovat?	8
2. Realita odškodňování obětí násilí v Česku: nová výzkumná data	11
2.1 Metodologie výzkumu	11
2.2 Výzkumná zjištění k náhradě újmy v adhezním řízení	14
2.3 Výzkumná zjištění k peněžité pomoci	28
2.4 Další zjištění	29
3. Česká úprava ve vztahu k odškodňování obětí	33
3.1 Právní rámec	33
3.1.1 Náhrada újmy od pachatele	36
3.1.2 Peněžítá pomoc od státu	40
3.1.3 Ostatní relevantní práva obětí	42
3.1.4 Zhodnocení současné právní úpravy	43
3.2 Judikatura k náhradě újmy	45
3.2.1 Metodika určování výše újmy na zdraví	45
3.2.2 Prvky nemajetkové újmy	46
3.2.3 Uvážení soudu	47
3.2.4 Úmyslné způsobení újmy	48
3.2.5 Náhrada škody při úmrtí nebo zvlášť závažné škodě na zdraví	48
4. Jak situaci zlepšit: doporučení ke změně	50
4.1 Doporučení ke změně legislativy	50
4.2 Doporučení ke změně praxe	53
5. Odškodnění v mezinárodním kontextu	55
5.1 Středoevropský kontext: komparace situace v Bulharsku, Česku a Maďarsku	55
5.2 Kde se inspirovat: dobrá praxe komparovaných států	58
5.3 Kde se inspirovat: dobrá praxe z dalších zahraničních zemí	60
Závěr	65
Přílohy	67

Seznam použitých zkratek

DN	domácí násilí
GPN	genderově podmíněné násilí
MSp	Ministerstvo spravedlnosti
OČTŘ	orgány činné v trestním řízení
OZ	zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník
PTSP	posttraumatická stresová porucha
TČ	trestný čin
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
ZOTČ	zákon č. 145/2013 Sb., o obětech trestných činů
ZPČR	zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky

Definice

V této publikaci jsou použity definice pojmů násilí na ženách, genderově podmíněné násilí na ženách (GPN) a domácí násilí (DN) tak, jak jsou uvedeny v čl. 3 Úmluvy Rady Evropy o prevenci a boji proti násilí na ženách a domácímu násilí (*Istanbulská úmluva*):

- *násilí na ženách* znamená porušení lidských práv a formu diskriminace žen a zahrnuje všechny násilné činy založené na pohlaví, které vedou nebo mohou vést k fyzické, sexuální, psychické nebo ekonomické újmě nebo utrpení žen, včetně hrozeb takovým činem, donucování či svévolného zbavení svobody, ať na veřejnosti, nebo v soukromí;
- *genderově podmíněné násilí na ženách* znamená násilí zaměřené proti ženě proto, že je žena, nebo které postihuje ženy ve vyšší míře;
- *domácí násilí* znamená všechny činy fyzického, sexuálního, psychického nebo ekonomického násilí, k nimž dojde v rámci rodiny či domácnosti nebo mezi bývalými či současnými manžely a partnery, bez ohledu na to, zda pachatel sdílí nebo sdílel společné bydliště s obětí.

Úvod

„Obětem¹ násilí na ženách² v Česku se nedostává odškodnění³ a tento institut neplní svou funkci.“ Právě taková hypotéza, kterou formulovala léta zkušeností z přímé práce s oběťmi domácího a sexuálního násilí, nás, organizaci proFem – centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí, o. p. s., přivedla k výzkumu odškodňování obětí násilí na ženách.⁴ Za podpory Evropské komise jsme se tak v rámci mezinárodního projektu *VICO – Compensations for victims of gender-based violence* v letech 2021 a 2022 tématem spolu s kolegyněmi z partnerských organizací z Bulharska (Bulgarian Gender Research Foundation) a Maďarska (PATENT) komplexně zabývali.

Mezi hlavní výstupy projektu patří detailní výzkumná data o realitě odškodňování vycházející ze studia téměř 600 trestních rozsudků, srovnávací analýza situace v Bulharsku, Česku a Maďarsku a soubor dobré praxe v oblastech, kterou se inspiroje set doporučení ke zlepšení stávající situace. Klíčová data,

-
- 1 Slovo oběť může být v českém prostředí vnímáno jako označení pasivního jedince, na kterém je páčáno násilí. Někteří lidé se s tímto pojmem nechtějí identifikovat. I to může v důsledku fungovat jako překážka na cestě k pomoci, a to zejména pokud se jedná o člověka, který sám sebe vnímá jako autonomního a někoho, kdo by se neměl nechat kontrolovat druhými. Naše organizace však „oběti“ chápe jako často velmi aktivní osoby, které intenzivně svou situaci řeší, a takto s termínem oběť také zacházíme.
 - 2 Pro účely tohoto reportu jsou termíny „genderově podmíněné násilí (GPN)“, „genderově podmíněné násilí na ženách“ a „násilí na ženách“ používány jako synonyma.
 - 3 Pojem „odškodnění“ je pro účely zjednodušení a zpřehlednění v této publikaci používán jako souhrnné zkratkovité označení institutů náhrady újmy (v trestním a občanskoprávním řízení) a finanční pomoci obětem (tzn. peněžité pomoci).
 - 4 Se zohledněním povahy dané problematiky, která zasahuje v drtivé většině ženy, nadále pracujeme s pojmy převážně v ženském rodě (zejména oběť, poškozená, klientka).

závěry a poznatky identifikované a formulované v rámci projektu právě držite v rukou. Hlavním poznatkem je, že **oběti násilí na ženách mohou jen zřídka dosáhnout spravedlnosti a finančního zadostiučinění.**

Tato publikace je určena širší poučené veřejnosti a veřejnosti odborné, zejména subjektům pracujícím s oběťmi trestných činů a těm, které téma odškodňování násilí na ženách zajímá. Jejím cílem je představit **nová objektivní data v oblasti odškodňování obětí násilí na ženách**, uvést téma odškodňování do českého a středoevropského kontextu, představit relevantní českou právní úpravu a uchopit téma jednoduše, leč celistvě, včetně příkladů inspirace ze zahraničí a návrhů na řešení a zlepšení situace. Přes přiznanou soustředěnost na oběti násilí na ženách jsou závěry našeho výzkumu přenositelné a aplikovatelné i na jiné skupiny obětí trestných činů. I ony totiž mohou čelit podobným popsáním strukturálním bariérám v přístupu k odškodnění.

Důvodem vzniku našeho výzkumu byla motivace zlepšit postavení obětí násilí na ženách, pomoci zaplnit jednu z mezer v datech a otevřít zcela nezbytnou debatu o odškodňování obětí a obecně naplňování jejich práv. Právě to zůstává i základní snahou této publikace.

1 Význam a smysl odškodnění aneb Proč musíme oběti vlastně odškodňovat?

Na úvod předestřeme krátké zamyšlení o tom, proč je odškodnění pro oběti trestných činů a specificky pak oběti násilí na ženách vlastně potřeba, jaká je jeho funkce a jeho význam.

Vzhledem k útrapám, kterými si oběť po spáchaném trestném činu prochází, si jen těžko lze představit částku, která by mohla zhojit strach, trauma a mnohdy psychické i fyzické následky. Násilné trestné činy výrazně sniží kvalitu života na řádově několik let, nikoliv výjimečně i na celý život. Oběti mají dlouhodobé psychické i fyzické problémy, jež se promítají do mnoha rovin jejich každodenní reality. Ty je nutné chápat jako nemajetkovou újmu. **Finanční kompenzace v takové situaci představuje naprosto minimální satisfakci**, ačkoli ani té se oběti často nedočkají (jak vyplynulo z našeho výzkumu, který představíme dále).

V tomto kontextu je třeba vyzdvihnout účel odškodnění. Ten je málokdy zdůrazňován, a přitom hraje významnou roli při vnímání důležitosti tohoto tématu. Smyslem odškodnění je **poskytnout oběti alespoň symbolickou kompenzací veškeré újmy**, kterou musela v souvislosti se spáchaným trestným činem zažít. Tato újma spočívá nejenom v konkrétních následcích a dopadech, ale **již v samotném spáchání trestného činu**, které je samo o sobě útrpným a zdrcujícím zásahem do lidských práv.

Navíc když se někdo stane obětí trestného činu, kromě individuálního případu to znamená také **zásadní zásah do fungování společnosti**. Aby právní stát a jeho systém fungoval, musí existovat právně závazná pravidla, která

zajišťují, že v případě jejich porušení dojde k nápravě. **Tou je nutné rozumět také kompenzaci pro oběť porušení právních pravidel**, tedy spáchání trestného činu. Ne všechna porušení norem samozřejmě představují pro společnost stejný zásah. V oblasti trestního práva lze vycházet z povahy a závažnosti daného trestného činu, které odráží jednotlivé hlavy TZ. Násilí na ženách svou podstatou nepochybně představuje skupinu velmi závažných trestných činů.

Na odškodnění je tak zásadní nahlížet **se stejnou důležitostí jako na potrestání pachatele**. Veřejný zájem na potrestání pachatele a odškodňování obětí je sice odlišné povahy, v zájmu společnosti ale je, aby se stát u obou těchto osob podílel na jejich návratu do normálního, řádného fungování ve společnosti a každodenním životě. Proto lze při srovnání účelu trestu a účelu náhrady (zejména) nemajetkové újmy dospět k závěru, že se jedná **o stejně významné aspekty spáchaného trestného činu**.⁵ Oba tyto instituty totiž slouží k nápravě a ochraně společnosti. Rozdílnost lze kromě subjektu spatřovat především ve způsobu vymáhání práv, která z těchto aspektů plynou.

U pachatele, který celou situaci úmyslně zavinil, v případě jeho odsouzení přichází bezprostředně na řadu trest. Oproti tomu u oběti, která je v situaci ryze nezaviněně a ocitá se ve velmi náročné situaci, stát nechává na ní, aby si svá práva vymohla sama. Jinými slovy v případě trestu se jedná o právo státu, které je vymáháno automaticky, zatímco právo oběti na odškodnění automaticky vymáháno není.

Zejména v otázce nemajetkové újmy je navíc obecně velice problematické ji dostatečně popsat, vyčíslit a prokázat – i pro osoby odborně vzdělané, natož pro osobu, která si prožila traumatickou událost, jakou je násilí na ženách. Spáchání tak závažných trestných činů by tedy jakožto zásadní porušení základních lidských práv jistě mělo představovat **jedinou podmínku pro to, aby oběť dosáhla na odškodnění**.⁶

Jenže po oběti se vyžaduje, aby byla aktivní a věděla, jaké kroky je třeba podniknout. V praxi tak může často docházet k následujícímu scénáři. Osoba

5 ASHWORTH, A. PUNISHMENT AND COMPENSATION: VICTIMS, OFFENDERS AND THE STATE. Oxford journal of legal studies [online]. Oxford University Press, 1986, 6(1), 86–122 [cit. 2022-09-09]. ISSN 0143-6503. Dostupné z: doi:10.1093/ojls/6. 1. 86.

6 FULLER, L. L. Morálka práva. Praha: Oikoymenh, 1998.

se stane obětí trestného činu, který jí minimálně na několik let zásadně sníží kvalitu života a způsobí fyzické i psychické problémy, pravděpodobně také trauma. V její představě znamená trestní řízení synonymum pro cestu ke spravedlnosti, která by měla být realizována prostřednictvím potrestání pachatele a kompenzace jejich újmy, protože to je to, z čeho by společnost jako celek při spáchání trestného činu, zejména násilných trestných činů, zásadně neměla ustupovat. Chce se po ní ale, aby věděla, že takovou kompenzací musí nárokovat, kdy tak učinit, že musí detailně popsat své duševní útrapy nebo jinou nemajetkovou újmu, vyčíslit a prokázat výši náhrady. Takový proces je pro oběť bez právního vzdělání velmi náročný a v situaci, kdy nemá pomoc advokáta či advokátky, ji soud často kvůli nedostatkům jejího návrhu odkáže do civilního řízení.

Oběti se v takovém případě, který vůbec není nereálný, nedostane ani pomoci, ani kompenzace a to výrazně podkopá její důvěru v systém. V aktuálním nastavení jsou oběti postaveny před obrovskou nejistotou, navíc s vyšší pravděpodobností sekundární viktimizace a prohloubení negativních psychických prožitků. Přitom **zájem společnosti musí být trestání pachatelů a snaha o co nejširší podporu obětí.**

Z naší praxe je patrné, že odškodňování obětí násilí na ženách je náročnou problematikou a v řadě aspektů neznámou nejen pro laiky, nýbrž i pro odbornou veřejnost. Komplikovanost tématu ve spojení se specifiky trestných činů násilí na ženách ústí v opomíjení problematiky, ačkoliv se jedná o otázku velmi aktuální a naléhavou. Z celospolečenského hlediska náhrada újmy a zároveň peněžitá pomoc představují **symbolickou a tu nejmenší satisfakci, jakou může stát oběti zajistit.** S motivací institut odškodňování zlepšit a zefektivnit je naprosto nezbytné otevřít diskuzi k současnému nastavení systému, mapovat realitu a systematicky sbírat data. Právě ta přinášíme v následující kapitole publikace.

2 Realita odškodňování obětí násilí v Česku: nová výzkumná data

Dlouhodobá zkušenost z naší vlastní poradenské praxe obětem domácího a sexuálního násilí spolu s nedostatkem dat v dané oblasti nás vedly k empirickému zkoumání tématu. Během roku 2021 jsme provedli vícefázový výzkum s cílem zmapovat a identifikovat praxi odškodňování v Česku. Nejprve jsme se zaměřili na analýzu stávající právní úpravy, na tu pak navázala analýza rozhodovací praxe prostřednictvím studia trestních rozsudků a rozhovorů s odborníky a odbornicemi pracujícími s tématem. Výstupem výzkumu je sada poznatků o stávajícím stavu, identifikace problematických míst legislativy a pojmenování bariér, kterým poškozené při snaze získat odškodnění po trestném činu čelí.

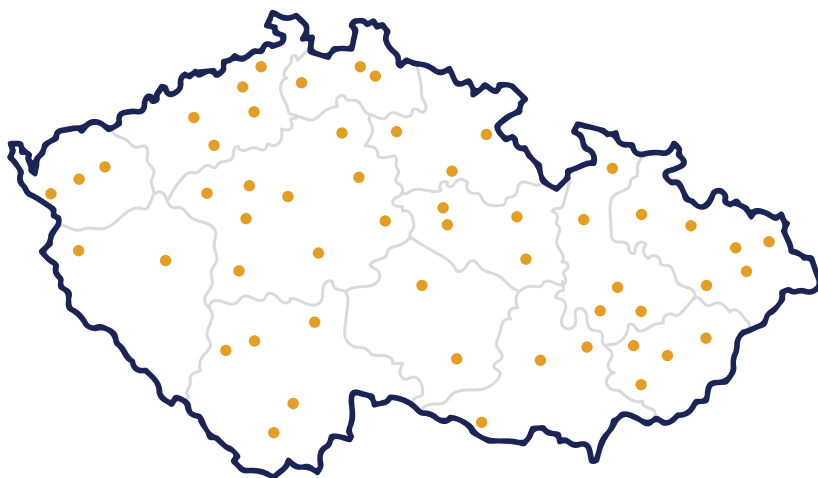
V rámci bádání jsme se zaměřili **na náhradu újmy v adhezním řízení a zároveň na poskytování peněžité pomoci** obětem státem. Přestože v druhém případě nejde přímo o odškodňovací institut, ale spíš o sociální dávku svého druhu, oba nástroje jsou významnou finanční podporou pro oběti. Tato kapitola kompletně shrnuje výzkumná zjištění o tom, jaká je stávající situace a realita odškodňování.

2.1 Metodologie výzkumu

Výzkum jsme zahájili sběrem soudních rozhodnutí a relevantních statistik, trvajícím od jara do léta 2021. Nejprve jsme oslovili MSp, které s námi sdílelo statistiky vyplacené peněžité pomoci obětem vybraných trestných činů v letech 2019 a 2020. Záhy jsme na základě zákona o svobodném přístupu k informacím začali shromažďovat trestní rozsudky. Kritéria pro jejich selekci byla následující:

- rozsudek se týkal alespoň jednoho z trestných činů znásilnění⁷, týrání osoby žijící ve společném obydlí⁸ nebo nebezpečného pronásledování⁹,
- došlo k pravomocnému odsouzení pachatele,
- poškozenou byla žena,
- rozsudek byl vynesen v letech 2019 až 2020.

Získali jsme tak **556 rozsudků od 72 soudů** (64 okresních, 8 krajských).¹⁰ S cílem zpracovat adekvátní vzorek jsme soudy vybrali s ohledem na maximální reprezentativnost, zejména co se týče stupně soudu, regionu, soudních okrsků a jejich velikosti. Zahrnuli jsme soudy z oblastí, které lze považovat za centrální a které spíše za periferní, a soudy z regionů s vyšším výskytem sociálně vyloučených lokalit.

Mapa 1: Mapa znázorňující rozložení vybraných soudů

7 ust. § 185 TZ

8 ust. § 199 TZ

9 ust. § 354 TZ

10 srov. Příloha: Tabulka 2 – Analyzované soudy

Tyto rozsudky se týkaly **611** poškozených a vyskytlo se v nich 313 trestných činů znásilnění, 216 týrání osoby žijící ve společném obydlí a 122 nebezpečného pronásledování (v různých souběžích).

Byť GPN samozřejmě zahrnuje celou řadu projevů násilí,¹¹ záběr výzkumu jsme s přihlédnutím ke středoevropskému kontextu, českému TZ a proveditelnosti výzkumu zúžili pouze na uvedené tři činy. Je však třeba zdůraznit, že i vybrané trestné činy se od sebe liší a každý má svá vlastní specifika.

Další fází výzkumu bylo studium rozsudků prostřednictvím **metody obsahové analýzy**. Při analýze jsme sledovali klíčové proměnné kardinální (tj. zejména výše nárokové a přisouzené částky odškodnění) i nominální (tj. například vztah pachatele k oběti či argumentace soudů při rozhodování o nároku).

Nakonec jsme závěry získané z analýzy využili jako podklad pro **polostrukurované rozhovory**. Jejich cílem bylo zkoumat, zda zjištění odpovídají praktickým zkušenostem respondentů a respondentek, a doplnit je o poznatky nad rámec rozsudků. Na podzim 2021 jsme tak provedli celkem 14 rozhovorů s reprezentantkami a reprezentanty advokacie (5), soudnictví (3), státního zastupitelství (2), neziskového sektoru (2) a Policie ČR (2). Rozhovory jsme vedli dle tří typů rozhovorových scénářů. Výstupy z rozhovorů mají kvalitativní povahu a explorativní charakter. Analýzu zápisů z rozhovorů realizovala hlavní řešitelka výzkumu, a to prostřednictvím otevřeného kódování, tedy vytváření společných kódů a kategorií pro výpovědi respondentek či respondentů. Ty pak byly provázány s výsledky kvantitativní analýzy dat z rozsudků.

Co se týče metodologických překážek a limitů, je nejprve nutno poukázat na to, že nelze zkontrolovat, zda nám soudy na naši žádost zaslaly veškeré rozsudky splňující definované podmínky. Poskytnutí rozsudků mohlo záviset na vyhledávacím systému či filtru nebo přesnosti, se kterou každý soud statistická data o rozsudcích eviduje. Dále se ukázalo, že některé soudy v rámci povinné anonymizace rozsudků znepřístupnily i informaci týkající se

11 mj. ženská obřízka, nucené sňatky, zneužívání dívek, sexuální obtěžování, femicida, obchodování s ženami a dívkami, nucené sterilizace, nucené interrupce, nucené těhotenství, zneužívání práv dívek a žen v online prostoru

sumy odškodnění – a tuto částku nedoplňily ani po dodatečném dožádání,¹² přičemž dle našeho pohledu neexistuje pro takovou anonymizaci právní důvod. Také se v datasetu vyskytly rozsudky, které ve svém znění a textaci vůbec neobsahovaly specifikaci nárokované sumy.¹³ Z těchto dvou skupin rozsudků jsme byli schopni vyčíst základní informace o nároku na náhradu újmy, avšak nemohli jsme zahrnout do průměrů konkrétní částky. V neposlední řadě hrálo roli i to, že v 260 rozsudcích došlo ke spáchání GPN v souběhu s jiným trestným činem.¹⁴ To mohlo ovlivnit výši nárokované i přiznané újmy a taková situace se může lišit od varianty, kdy dojde ke spáchání GPN izolovaně.

2.2 Výzkumná zjištění k náhradě újmy v adhezním řízení

Nejprve představíme výzkumné závěry týkající se náhrady újmy v adhezním řízení. Sbírali jsme data týkající se majetkové i nemajetkové újmy, ovšem s přihlédnutím k charakteru vybraných trestných činů se soustředíme především na téma náhrady újmy nemajetkové.

.....
Téměř 80 % poškozených neobdrželo žádnou náhradu nemajetkové újmy.
.....

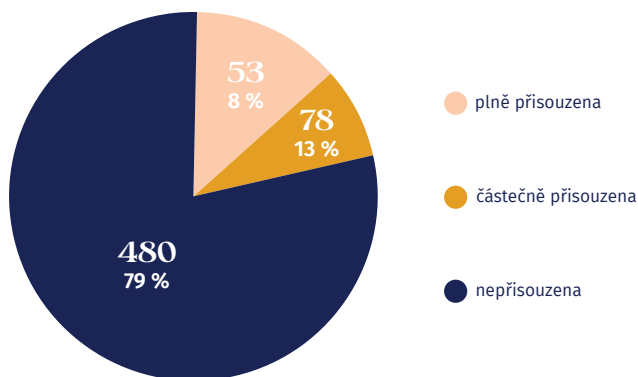
Primárním závěrem je, že z celkového vzorku 611 obětí se žádného odškodnění nemajetkové újmy nedostalo **79 % (480)** z nich. Co se týče majetkové újmy, žádnou částku nezískalo 93 % (570) ze všech poškozených. Majetková újma však není nutně přítomná ve všech případech GPN, nemusí být takového rozsahu (př. zničené oblečení, ukradený šperk) nebo může souviset s jiným trestným činem majetkové povahy spáchaným v souběhu.

Detailnější rozpad úspěšnosti poškozených, faktory ovlivňující úspěch či neúspěch a jak zásadní roli při interpretaci tohoto údaje hraje skutečnost, že **drtivá většina poškozených náhradu újmy vůbec nenárokovala, popíšeme dále.**

12 celkem 3 rozsudky

13 celkem 27 rozsudků

14 často například § 175 vydírání, § 198 týrání svěřené osoby, § 173 loupež, § 205 krádež, § 303 nebezpečné vyhrožování aj.

Graf 1: Celková úspěšnost všech poškozených ve vztahu k náhradě nemajetkové újmy (n = 611)

Pouze čtvrtina poškozených nárokovala náhradu nemajetkové újmy.

Významným zjištěním je, že **pouze 27 % (168) poškozených vůbec nárokovalo náhradu nemajetkové újmy**. U majetkové újmy šlo o 58 poškozených (9 %). Co se týče rozdílů mezi trestnými činy, nemajetkovou újmu nárokovalo **nejvíce poškozených v případě trestného činu znásilnění**. Naopak **naprosto mizivý počet obětí**, pouze 7 z celkových 105 (7 %), nárokoval nemajetkovou újmu **v případě stalkingu**.¹⁵ Dle rozhovorů s experty a expertkami může být důvodem to, že u stalkingu je často hlavním cílem oběti obtěžování zastavit a náhrada újmy zůstává spíše v pozadí.

Nárokování náhrady újmy, které je i v trestním řízení vedeno občansko-právními principy a ustanoveními, plně závisí na aktivitě poškozených. Vznášení nároku na náhradu újmy je podmínkou pro to, aby oběti GPN mohly systematicky a pravidelně získávat odškodnění toho, co prožily. Identifikace bariér tak je zcela klíčová a v rozhovorech jsme se zaměřili právě na to, co poškozené od iniciování procesu odrazuje. Výpovědi nabídlý řadu vysvětlení nízkého počtu vznesených nároků:

¹⁵ ohledně konkrétních počtů nárokových poškozených i ve světle možného souběhu analyzovaných trestných činů srov. Příloha: Tabulka 3 – Detailní informace o úspěšnosti nároku na nemajetkovou újmu dle jednotlivých trestných činů

Osobní bariéry

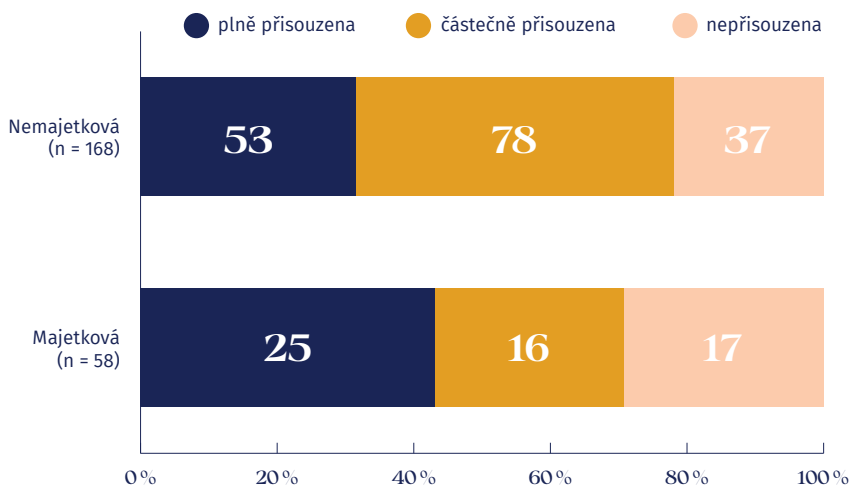
- Vazba na pachatele, která je velmi často osobního charakteru. Poškozené, které jsou s pachatelem typicky v nějaké formě vztahu, se bojí další eskalace situace a možných následků, pokud po něm budou vyžadovat i finanční zadostiučinění. Pokud spolu pachatel a oběť mají děti, může se také vyskytnout obava z neplacení výživného, tedy že pokud pachatel zaplatí odškodnění, nezbydou mu prostředky na výživné. Roli může hrát také soucit, který poškozené mohou cítit s pachatelem-blízkou osobou (například synem či vnukem).
- Obava ze společenského odsudku související se stereotypem, že oběti podávají trestní oznámení účelově jen za účelem majetkového prospěchu.
- Obava ze zbytečnosti nárokování. Některé poškozené nevěří, že by reálně mohly nějaké odškodnění získat. Jejich obavou je, že jim soud nic nepřihlíká, nebo nedostačující majetnost pachatele, se kterou může být poškozená obeznámena.
- Nedostatek podpory a opory v okolí.

Systémové bariéry

- Nedostatečná reálná informovanost poškozených o tomto právu či o možnosti využít odborných služeb pomáhajících organizací.
- Komplikovanost řízení pro laika, náročná orientace v adhezním řízení a koncepci nemajetkové újmy.
- Často chybějící právní zastoupení poškozené zmocněncem, případně zastoupení nedostatečné a málo kvalitní.
- Složitost vyčíslení a prokázání újmy, na které si nezastoupené poškozené samy málokdy troufnou.
- Finanční zátěž pro poškozenou, zejména náklady na zastoupení a znalecký posudek.
- Nedůvěra k systému a OČTŘ, zejména policii, obava z neempatického, nedůvěřivého přístupu a bagatelizace či nesprávné interpretace snahy získat odškodnění.

Přibližně tři čtvrtiny poškozených, které újmu nárokovaly, obdržely alespoň nějakou náhradu újmy.

Pokud poškozené právě popsané bariéry překonaly a rozhodly se nárok vznést, **alespoň nějakého finančního zadostiučinění se dostalo 78 % žadajících nemajetkovou újmu a 71 % nárokujících újmu majetkovou**. Přitom jsme nezaznamenali významné rozdíly v úspěšnosti mezi jednotlivými trestnými činy navzájem.¹⁶

Graf 2: Přisouzení náhrady majetkové a nemajetkové újmy

Nutno poukázat, že z těchto 131 poškozených s přiznanou náhradou nemajetkové újmy **polovina obdržela méně než 70.000 Kč**.¹⁷ V případě majetkové i nemajetkové újmy činily průměrné přiznané částky přibližně 50 % průměru nárokováných částek. Nejvyšší přiznaná částka na náhradu nemajetkové újmy byla 1.412.165 Kč za brutální znásilnění v souběhu s pokusem o vraždu poškozené.

16 srov. Příloha: Tabulka 3 – Detailní informace o úspěšnosti nároku na nemajetkovou újmu dle jednotlivých trestných činů

17 Dodejme, že v této sumě nejsou a nemohly být zahrnuty rozsudky, ve kterých byla výše anonymizovaná nebo nezmíněná, srov. metodologické překážky výše.

Průměrné hodnoty náhrady	Majetková újma	Nemajetková újma
Nárokováno	258.984 Kč	284.536 Kč
Přisouzeno	126.253 Kč	141.081 Kč

Tabulka 1: Průměrné hodnoty náhrady majetkové a nemajetkové újmy

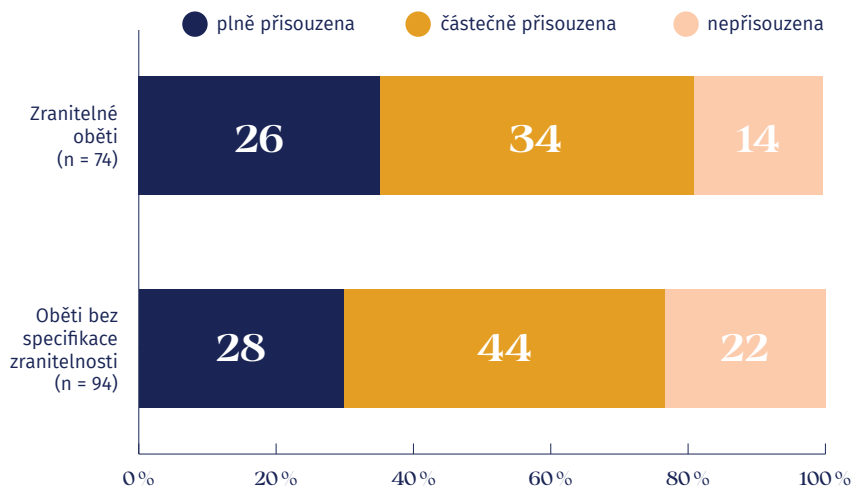
Nejvyšší průměrné částky se vyskytly v případě trestného činu znásilnění (v průměru nárokováno 322.225 Kč a přisouzeno 163.228 Kč),¹⁸ což může souviset mj. s tím, že újmu v případě tohoto trestného činu nárokovalo nejvíce poškozených. Vedle toho z analýzy rozsudků i rozhovorů vyplynulo, že poškozené své nároky někdy podhodnocovaly,¹⁹ a už téměř vůbec nenárokovaly úrok z prodlení, případně další náklady spojené s řízením.

Zvlášť jsme zkoumali šanci zranitelných obětí²⁰ obdržet odškodnění. Z nárokujičích obětí bylo zranitelných celkem 74. Ty žádaly v průměru 222.730 Kč na majetkovou újmu a tuto částku také průměrně obdržely. Na nemajetkové újme průměrně nárokovaly 347.514 Kč a soudy jim přiznaly v průměru 190.169 Kč. Co se tedy absolutních částek týče, **obdržely zranitelné oběti v průměrech značně více než oběti bez zranitelné charakteristiky – jak na majetkové (o 96.477 Kč), tak na nemajetkové újmě (o 49.088 Kč). Procentuálně šlo zhruba o 55 % toho, co žádaly, zatímco ostatní oběti získaly pouze 33 % (nárokovaly průměrně 224.891 Kč a obdržely 74.330 Kč).**

18 srov. Příloha: Tabulka 4 – Průměrně nárokovávané a přisouzené částky dle TČ

19 Např. Okresní soud v Mostě konstatoval v rozsudku sp. zn. 6 T 58/2018, že výše nároku na nemajetkovou újmu 50.000 Kč za déletrvající fyzické, psychické a sociální týrání, které probíhalo i během těhotenství oběti, „není nikterak přemrštěná, naopak je skromná, když poškozená mohla vzhledem k okolnostem žalovat částku vyšší.“

20 Pro účely výzkumu vnímáme jako „zranitelnou oběť“ takovou oběť, která je nositelkou jakékoli zranitelné charakteristiky. Má tedy širší záběr nežli zákonný pojem zvlášť zranitelná oběť dle ust. § 2 odst. 4 ZOTČ. Pod touto kategorií jsme zkoumali i případy obětí, kterými byly např. těhotné ženy, ženy bez domova, traumatizované ženy nebo ženy v podřízeném postavení vůči pachateli (zaměstnankyně, pacientky).

Graf 3: Přisouzení nároku na náhradu nemajetkové újmy se zohledněním zranitelnosti obětí

Přibližně čtvrtinu poškozených odkázaly soudy do občanskoprávního řízení.

Druhou stranou předchozího zjištění je, že zhruba každou čtvrtou poškozenou uplatňující náhradu újmy soudy s jejím nárokem odkázaly do civilního řízení. Konkrétně šlo o **22 %** (37) poškozených žádajících nemajetkovou újmu a **29 %** (17) nárokujících škodu. Z výzkumu vyplynuly tyto hlavní situace, kdy k tomu dochází:

- Poškozená dostatečně **nevyčíslila a nespecifikovala** svůj nárok.
- Poškozená dostatečně **neodůvodnila** svůj nárok, ideálně znaleckým posudkem.
- Poškozená dostatečně **neprokázala příčinnou souvislost** mezi spáchaným činem a újmou.
- **Dokazování** nároku poškozené by bylo příliš **náročné** a mohlo by vést k průtahu trestního řízení.

Zejména z rozhovorů pak vzešla velká **potřeba objektivizace nároku, ideálně prostřednictvím znaleckého posudku, bez něhož se soudy nárokem příliš nezabývají.** Při absenci posudku – jehož zpracování soudy samy typicky ne-nařídily, ač mohly²¹ – nárok poškozené často snížily či odkázaly do civilního řízení. Argumentovaly, že výši nároku nelze dostatečně přesně určit nebo že se nárokováná suma zdá nepřiměřená. To se dělo v případech uplatnění všech typů nemajetkové újmy, a to i těch, u nichž by nutně nemusel být znalecký posudek třeba (zejm. duševní útrapy).²² Soudy navíc nezřídka zaměňovaly jednotlivé druhy nemajetkové újmy a jejich dokazování mezi sebou.

Velkou výzvou znaleckých posudků je jejich finanční nákladnost pro poškozenou. Zároveň poškozená vždy riskuje, že náklady na ně v případě neúspěchu či nedobytnosti pohledávky ponese sama. Všemi rozhovory se pak prolínal povzdech nad malým počtem znalců v této oblasti, kteří jsou velmi zahlceni.

Dle výzkumných rozhovorů také dochází k tomu, že i pokud mají OČTŘ podklady k nároku již od brzkých fází řízení a považují je za nedostatečné, poškozenou o tomto nedostatku přesto nevyrozumí. To přitom není v souladu s trestním řádem.²³ Jako další překážka se dle rozhovorů, v případech nezletilých, ukazuje nesprávné uplatňování nároku orgánem sociálně-právní ochrany dětí, který bývá ustanoven jejich opatrovníkem pro trestní řízení. Vedle toho se objevilo i vnímání, že řada soudců a soudkyň považuje adhezní řízení za něco trestnímu procesu vzdálené, cizí a nepřislušné a zastává názor, že **újma by se měla řešit výlučně v civilním řízení.**

Přesun nároku do občanskoprávního řízení však přináší poškozeným řadu úskalí. Z toho důvodu dle našich zjištění poškozené **do občanskoprávního řízení téměř vůbec nepokračují.** Několik z dotazovaných uvedlo, že takovou situaci nikdy nezažili. Civilní soud totiž pro poškozené představuje další

21 srov. ust. § 151a TŘ

22 srov. Nález Ústavního soudu ze dne 09. 02. 2021, sp. zn. II. ÚS 1564/20

23 ust. § 43 odst. 3 TŘ: „Nebyl-li by pro rozhodnutí o nároku poškozeného dostatečný podklad a nebrání-li tomu důležité důvody [...], soud poškozenému sdělí, jakým způsobem může podklady doplnit, a poskytne mu k tomu přiměřenou lhůtu, kterou mu zároveň určí.“

finanční, časovou i energetickou investici, což většina z nich po často náročném trestním řízení nechce či nemůže absolvovat. Poškozená také v civilním procesu **ztrácí ochranu**, kterou jí jako oběti či zvláště zranitelné oběti přiznával TR. Navíc pokud se jí nepodařilo ustát důkazní nároky trestního řízení, pravděpodobnost úspěchu v občanskoprávním řízení je otázkou. Proto se ve světle našich dat **odkaz nároku poškozené prakticky rovná zamítnutí nároku**.

Adhezní řízení představuje pro poškozené značnou zátěž a také finanční náklady.

Adhezní řízení může být pro poškozenou velmi náročné a zejména při absenci zastoupení zmocněncem je třeba, aby na cestě k odškodnění překonala řadu vnitřních i vnějších bariér.

V první řadě naši respondenti a respondentky předestřeli, že je to celková **zátěž na psychické rozpoložení poškozené** a její energii. Adhezní řízení je spojeno s nutnou aktivitou a angažovaností poškozené bez ohledu na to, v jak zdevastovaném stavu se po činu nachází. Vlivem náročnosti dokazování a vyčíslování nemajetkové újmy může být pro ni tento proces ve stavu po činu velmi zatěžující a odrazující. Zazněl také kritický názor vůči tomu, **že poškozené je řada práv a výhod přiznána pouze na její žádost**. Nemá na ně nárok automaticky jako třeba obviněný. To znamená, že musí být v procesu celkově ostražitější a pozornější.

V druhé řadě jsou dle respondentů a respondentek zátěží značné **finanční náklady**, a to především na právní zastoupení a znalecký posudek. Bez těchto dvou institutů dle výzkumu šance na získání odškodnění podstatně klesá.

Poškozené často nebyly zastoupeny zmocněncem nebo nebyly zastoupeny vhodně a kvalitně.

Z rozhovorů vyplynula také **potřeba kvalitního zastupování poškozených**. Zastoupení zmocněncem se ukázalo jako zásadní protiváha komplikovanosti řízení (která může poškozené od uplatnění odradit) a také jako faktor

ovlivňující zapojení do adhezního řízení. Kvalitní zmocněnec poškozenou poučí o jejích právech, vysvětlí jí smysl náhrady újmy a celým adhezním řízením ji provede. Tím zvýší její šanci na úspěch. Možnost nechat se zastoupit zmocněncem je dostupná pouze na návrh, což dle několika respondentů a respondentek není ideální. Žadoucí by bylo spíše **automatické ustanovování zmocněnce z příslušného seznamu**. V úplně obecné rovině by bylo namíste zajistit **dostupnou právní pomoc** všem.

Na druhou stranu však zazněly i hlasy, že **řada zmocněnců adhezní řízení nezná, nemá s ním zkušenosti** a zájmy a práva poškozených v tomto ohledu nehájí aktivně a dostatečně. To se podle rozhovorů projeví například chybějícím vysvětlením probíraného práva poškozené, pozdním podáním návrhu na uplatnění nároku či nedostatečným podložením výše nároku. Na zmocněnce navíc nejsou státem kladeny žádné specifické nároky, nemusí mít právnickou ani advokátní průpravu. Proto i na ně se vztahuje potřeba vzdělávání, celoživotního prohlubování specializace a sběru zkušeností.

.....

V rozhodování soudů o nároku lze sledovat řadu vzorců.

.....

V analyzovaných rozsudcích lze identifikovat vzorce, argumenty a kritéria, které soudy braly v potaz při rozhodování o nároku a jeho výši.

V první řadě je třeba poukázat na to, že soudy často rozhodování o nároku odůvodňovaly pouze **stroze a krátce**. Ve většině zkoumaných případů se rozsudek věnoval rozhodnutí o nároku v jednom krátkém odstavci.²⁴ Nadto se v odůvodněních vyskytovala **řada neurčitých právních pojmů bez dodatečného vysvětlení**. Typicky šlo o úpravu výše částky na základě „*vlastního uvážení soudu*“ bez další specifikace, z čeho takové vlastní uvážení vyšlo nebo oč se opírá.²⁵ Diskrece soudu je samozřejmě žádoucí, avšak pokud se soud více

24 Například rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 4, sp. zn. 3 T 111/2020, kdy veškeré odůvodnění týkající se odškodnění znělo: „Poškozená se včas a řádně připojila k trestnímu řízení s nárokem na náhradu škody ve výši 2.000 Kč. Vzhledem k tomu, že svůj nárok řádně nedoložila, byla odkázána na řízení ve věcech občanskoprávních.“

25 Např. v rozsudku sp. zn. 3 T 77/2019 rozhodl Okresní soud v Příbrami o snížení

nerozepíše o své motivaci a použije tento pojem jako obecné ospravedlnění, zasluhuje to diskuzi. Neurčité právní pojmy by soudu neměly sloužit jako volné licence k svévolnému a arbitrárnímu nakládání s nároky.

Vedle toho také soudy často argumentovaly **zavedenou praxí v odškodňování**, a to buď na svém vlastní soudu, či obecně dle jiných a vyšších soudů. Je vhodné, aby soudy znaly praxi a braly v potaz obdobná rozhodnutí. Avšak nastavené limity by se neměly vnímat rigidně a neměnně. Pokud by soudy bez dalšího sledovaly zaběhlou praxi, mohlo by to znamenat nedostatek individuálního přístupu ke každé věci. Navíc se tak vytváří kruh, který podporuje stále tentýž přístup k odškodňování, z něhož lze těžko vystoupit a který může být neefektivní a nepřesný ve vztahu k zvláštní zranitelnosti a potřebám obětí GPN.

Pakliže se přesuneme ke konkrétním kritériím, které soudy využívaly při hodnocení nároku, primárně hrál roli **charakter činu**. Hodnotila se zejména délka trvání činu, jeho závažnost, způsob provedení a zvláštní okolnosti (například zranitelnost oběti). Zjednodušeně platí, že čím vážnější a déletrvající čin, tím více se promítl do odškodnění poškozené. Na druhou stranu se nelze ztotožnit s názorem některých soudů, že by krátké či pouze „malé“ násilí nezpůsobovalo újmu a nebylo hodné řádného odškodnění.²⁶ Prožitek po trestném činu je velmi subjektivní a neplatí přímá úměra, která by utrpění snižovala spolu s krátkostí či menší invazivností útoku.²⁷

90.000 Kč, které nárokovala oběť DN, na 18.000 Kč tak, „že soud určil výši této náhrady dle své vlastní úvahy v přiměřené výši (částku 18.000 Kč považuje soud za zcela adekvátní duševním útrapám, které poškozená jednáním obžalovaného podstoupila).“

- 26 Ve věci 30 T 181/2019 Obvodního soudu pro Prahu 5 soud přiznal poškozené náhradu nemajetkové újmy ve výši 3.000 Kč z nárokovaných 10.000 Kč. Pachatel znásilnil vícero poškozených, nárokující poškozená byla od incidentu paranoidní, bojácná a neschopná chodit sama ven, zažívala flashbacky. Soud argumentoval, že „zohlednil to, že obžalovaný se poškozené dotýkal pouze na jednom řádu (na rozdíl od zbývajících dvou poškozených), kdy takový zásah není až tak závažný. Subjektivní potíže poškozené jsou podle všeho pouze dočasného charakteru.“
- 27 Okresní soud v Opavě ve věci 19 T 57/2018 snížil nárokovanou částku na nemajetkové újmě za pokus o znásilnění ze 100.000 Kč na 20.000 Kč, jelikož „míra násilí ze strany obžalovaného nebyla mimořádně intenzivní, když kromě povrchových poranění charakteru modřin a oděrek žádné jiné újmy zjištěny nebyly. Nebylo také prokázáno, že by poškozená po skutku trpěla intenzivními psychickými prožitky, které by svědčily o výrazném strachu z osoby obžalovaného.“

Zvláštní důraz se dále kladl na **následky činu na oběť**. Velmi často docházelo ke zkoumání toho, zda jednání poškozené způsobilo PTSP, a pokud nikoli, soudy mívaly tendenci snižovat význam dopadu činu.²⁸ Nicméně rovnice, že není-li PTSP, nejsou žádné následky a není újma hodná odškodnění, rozhodně neplatí.²⁹ Příkladem **bagatelizace újmy** bez PTSP může být případ dívky znásilněné vlastním otcem, přičemž soud rozhodl, že pokud nemá PTSP a dokázala čin vytěsnit, znamená to, že poškozená „*touto skutečností rozhodně není poznamenána*.“³⁰ Takový přístup přitom ukazuje na neznalost traumatu a jeho projevu.

Dále se při snižování výše nároku velmi často objevoval argument **majetkovými a osobními poměry pachatele**, kdy nemajetnost pachatele sloužila jako důvod pro takové snížení. V tomto kroku soudy nezřídka používaly argument

28 Okresní soud v Příbrami rozhodoval pod sp. zn. 2 T 71/2019 o nároku poškozené-oběti DN a stalkingu zahrnujících fyzické (naražení žeber, úder, strkání, rány pěstmi do hrudníku a hlavy) a psychosociální násilí (zákaz chodit ven a být v kontaktu s blízkými, kontrola mobilního telefonu, ničení jejích věcí) bez prokázání vzniku PTSP. Soud uvedl, že sice „bylo skutečně prokázáno, že obžalovaný svým jednáním způsobil poškozené určité, prokazatelně zjištěné psychické útrapy i fyzickou újmu, byť nevykazující znaky závažnějšího poškození zdraví, a je namístě, aby byla zaplacená obžalovaným nemajetková újma, avšak nikoli v rozsahu jí uplatněném, tedy v celé částce 50.000 Kč, neboť se soud domnívá, že jednání obžalovaného nedosáhlo až tak zásadně závažné intenzity a nezpůsobilo žádné trvalé následky a taktó uvedená výše je nepřiměřeně vysoká.“

29 Okresní soud v Mladé Boleslavi, sp. zn. 17 T 32/2019 snížil nárokovanou částku na nemajetkovou újmu na 200.000 Kč s tím, že „nemajetková újma vyčíslená poškozenou částkou 300.000 Kč je nepřiměřeně vysoká s přihlédnutím k tomu, že jednání obžalovaného bylo závažné, avšak fakticky nezpůsobilo poškozené žádné trvalé následky, nebyla jí diagnostikována posttraumatická stresová porucha.“ V rozsudku Okresního soudu v Mostě, sp. zn. 6 T 13/2020 soud rozhodl o odkazu celého nároku poškozené do občanskoprávního řízení, jelikož „ze znaleckého posudku z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, vyplývá, že v současné době nejeví příznaky posttraumatické stresové poruchy, ani jiné forenzní významné duševní poruchy, ani jevy typické pro týranou osobu.“

30 rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové, sp. zn. 9 T 1/2020: „V současné době není jediný důkaz pro to, že by jednání obžalovaného zanechalo na poškozené nějaké stopy, dá se konstatovat, že nezletilá dokázala celou záležitost již vytěsnit a rozhodně touto skutečností není poznamenána. Rovněž tak nebylo prokázáno, že by v době po spáchání trestné činnosti obžalovaným vůči poškozené měla poškozená nezletilá nějaké psychické problémy [...]. Nebyly ani zjištěny žádné další negativní stopy, které by mohly být jednáním obžalovaného u poškozené trvalého nebo dlouhodobého charakteru a měly na ni negativní dopad.“

obecnými právními zásadami, zejména zásadou přiměřenosti, slušnosti a spravedlivé únosnosti a zásadou proporcionality. Je však nutné zdůraznit, že útrapy způsobené trestným činem oběť často poznamenají do konce života a mají nedozírné dopady. Vedle toho se pak obavy o to, aby náhrada újmy neměla pro pachatele a jeho majetkovou sféru „likvidační charakter“, zdají zcela nemístné.³¹ Zkušenosti respondentů a respondentek potvrzují, že pokud by šlo o prokázanou majetkovou újmu či majetkovou trestnou činnost, nikdo by majetnost pachatele a eventuální dobytost pohledávky nehodnotil jako rozhodující faktor pro jeho povinnost škodu uhradit. Nemajetkovou újmu však soudy vnímaly odlišně a nedostatek finančních prostředků tak pachateli v zásadě přilepšoval. Legitimita a proporcionalita toho, že poškozená trápí jen proto, že pachatel je nemajetný, je diskutabilní. Podobně lze uvažovat i nad argumentem osobní situací pachatele a možného zásahu povinnosti úhrady újmy do jeho osobních vztahů.³²

Majetkové poměry pachatele coby kritérium stanovení náhrady újmy je navíc i dle Nejvyššího soudu nezbytné vnímat jen jako výjimečný nástroj zmírnění přílišné tvrdosti zákona.³³ Kritérium zkoumání majetkových poměrů nesmí být chápáno tak, že je přímá úměra mezi rozsahem majetku pachatele a výší náhrady. Právo na život prostý traumatu, bolesti a útrap a na svobodný sexuální život je funkčně vyšší hodnotou než právo na ochranu majetku pachatele. Jde tedy maximálně o určitý korektiv sloužící k eliminaci neúnosně vysokých nároků na náhradu nemajetkové újmy.³⁴ Rozhodující přitom jsou nejen majetkové poměry pachatele v době rozhodování, ale i perspektiva jejich budoucího vývoje.

31 Např. rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích hodnotil ve věci 20 T 17/2018, kdy bratranec znásilnil dítě-svou nezletilou sestřenicí, že „v rámci výroku o nemajetkové újmě a její výši je nutno zjišťovat vždy i poměry na straně [...] obžalovaného, aby soudní rozhodnutí pro něj nemělo likvidační charakter.“ Soud přiznal poškozené 20.000 Kč z 50.000 Kč nárokovaných na nemajetkové újmě.

32 Rozsudek Obvodního soudu pro Prahu 4, sp. zn. 52 T 164/2020 v souvislosti s mužem týrajícím svou ženu a děti: „Soud v té souvislosti neshledal žádný reálný důvod, ale ani podklad pro to, aby ukládal obžalovanému další povinnosti k úhradám, když je zřejmé, že tato případně nová stanovená povinnost obžalovaného by naopak mohla vztahy k poškozeným spíše zhoršit.“

33 rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 12. 04. 2016, sp. zn. 4 Tdo 1402/2015

34 srov. náleze Ústavního soudu ze dne 30. 03. 2012, sp. zn. III. ÚS 2954/11

Závěrem se v argumentaci soudů bohužel stále objevovaly i prvky stereotypizace, obviňování oběti a reflektování jejího domnělého zavinění do výsledné výše nároku, vycházející z nepochopení viktimologického profilu obětí GPN. Příkladem mohou být rozsudky, ve kterých se vyskytlo obviňování, že poškozená včas neopustila společnou domácnost a týrajícího partnera,³⁵ že spoluvytvořila okolnosti pokusu o znásilnění, protože i přes první fyzický útok zůstala s pachatelem,³⁶ že přispěla ke znásilnění svou opilostí³⁷ nebo že po znásilnění spojeném s pokusem o vraždu nezměnila zaměstnání, tudíž nebyla zasažena natolik, aby došlo ke zhoršení jejího společenského uplatnění.³⁸ S tím souvisí také výskyt stereotypů ohledně pachatelů a omlouvání jejich jednání. Jako příklad může sloužit případ znásilnění dívky, ve kterém soud shledal okolnosti pro snížení trestu pod spodní hranici zákonné trestní sazby. Pro obžalovaného „jako osobu občansky zachovalou a žijící řádným životem“³⁹ totiž „dané jednání není typické a s ohledem na jeho sexuální orientaci na dospělé ženy bylo skutečně mimořádným excesem“⁴⁰.

35 V rozsudku Okresního soudu v Kladně, sp. zn. 5 T 23/2017 soud konstatoval, že „zohlednil rovněž skutečnost, že ve chvíli, kdy se již dokázala se svou nepříznivou situací svěřit svědkyni, ignorovala její rady k opuštění obžalovaného, aby se jeho útokům vyhnula, a ve vztahu i nadále setrvávala, čímž prohlubovala útrapy své i své dcery.“

36 Okresní soud v Opavě ve věci 19 T 57/2018 poškozené vytkl, že od trestného činu od odsouzeného požadovala různé formy pomoci, vyhledávala jeho blízkost i po konci soužití, i po fyzické potyčce setrvala v jeho přítomnosti a trávila s ním noc, ačkoli si „musela být vědoma rizika vzniku dalšího konfliktu eskalujícího až k použití násilí ze strany obžalovaného.“ To „spoluvytvořilo podmínky k pokračování události, která tvoří skutek.“

37 rozsudek Městského soudu v Brně, sp. zn. 3 T 60/2020: „Je pravdou, že poškozená sice obžalovaného nijak nevyprovokovala, na druhé straně však její podnapilost bezpochyby k chování obžalovaného přispěla.“

38 rozsudek Krajského soudu v Brně, sp. zn. 1 T 8/2019: „Vzhledem k tomu, že poškozená po útoku pracuje ve stejném zaměstnání jako před útokem, je zřejmé, že ke ztížení jejího společenského uplatnění nedošlo.“

39 rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové, sp. zn. 4 T 11/2018

40 tamtéž

.....

Vykonávací řízení a odpovědnost za něj leží plně na poškozených. Navíc může být problém odškodnění reálně vymoci.

.....

I když soud poškozené nárok na náhradu újmy přiřkne, stále ještě nemá vyhráno. Další z překážek, které stojí před poškozenými na cestě k obdržení náhrady, je totiž následná náročnost až nemožnost odškodnění od pachatele vymoci.

V první řadě celé **vykonávací řízení a odpovědnost za něj leží na poškozené**. Z rozhovorů vyplynulo, že poškozené často mohou být v tomto bodě, kdy za sebou mají celé trestní řízení, vyčerpané z hlediska všech zdrojů. Idea dalšího řízení pro ně může být nepředstavitelná. V takovou chvíli zvažují finanční, časové i energetické nároky, které na ně exekuce bude klást. Může například dojít až k tomu, že v případě neúspěchu exekutor vyzve samotnou poškozenou k úhradě nákladů exekuce. Poškozené se mohou vzniku dalších nákladů obávat, stejně tak mohou mít obavu ze samotného pachatele a jeho případné msty. Proto mnohdy do tohoto řízení nepokračují a ani některé poškozené, které by měly reálnou šanci odškodnění vymoci, se výkonem rozhodnutí již dále nechťejí zabývat.

Druhou výzvou je **šance reálně nějaké odškodnění** od pachatele **získat**. Jedna z organizací zapojených do výzkumu má zkušenost, že z poškozených, které se odhodlají zahájit vykonávací řízení, uspěje s výkonem rozhodnutí méně než 5 %. Dle některých respondentů a respondentek je třeba se pozastavit nad tím, že neplnění této povinnosti má pro odsouzeného pouze občanskoprávní implikaci (tedy vznik občanskoprávní odpovědnosti újmu uhradit), ač ji uložil trestní soud.

Tyto zmíněné faktory společně znamenají, že vykonávací řízení představuje pro poškozenou v různých ohledech značnou zátěž, a přitom bývá její šance na úspěch velmi nízká.

2.3 Výzkumná zjištění k peněžitě pomoci

Významným a relevantním institutem souvisejícím s finanční pomocí obětem trestných činů je peněžitá pomoc. Hlavní poznatky týkající se funkčnosti, kvality nastavení a praktické aplikace tohoto specifického nástroje státní pomoci shrnuje následující podkapitola.

Peněžitá pomoc je přiznána naprostému minimu obětí GPN.

Se zohledněním všech trestných činů, jejichž oběti mohou o peněžitou pomoc žádat, obdrželo v letech 2019 a 2020 MSp 590 žádostí o tento typ pomoci. Nárok MSp přiznalo 114 obětem a z těch se dostalo pomoci pouze **21 obětem trestných činů znásilnění a týrání osoby žijící ve společném obydlí**⁴¹, v celkové částce 2.130.306 Kč.⁴² V průměru obdržely 101.443 Kč, avšak polovina těchto obětí obdržela částku **nižší než 50.000 Kč**. Žádná nezískala více než 200.000 Kč.

Těchto 21 poškozených **představuje přibližně 2 %, tedy naprostý zlomek** ze zhruba 929 obětí, v jejichž případě byl v letech 2019 a 2020 pachatel pravomocně odsouzen, natož pak z celého počtu reálně spáchaného násilí na ženách. Tento druh pomoci se tak dostane k opravdu minimálnímu počtu obětí GPN.

Poskytování peněžitě pomoci trvá neúměrně dlouho.

Poznatek, že poskytování peněžitě pomoci trvá **disproporčně dlouho a neplní tak svou primární funkci**, tedy podporu při překlenutí akutní krize, se prolínal drtivou většinou rozhovorů. Dle zkušeností respondentů a respondentek řízení trvá v průměru okolo **jednoho a půl roku**. Taková doba je v rozporu i se správním řádem. V kombinaci s tím, jak nízký počet poškozených peněžitou pomoc obdrží, to z ní činí nefunkční nástroj a jde o příklad špatné praxe.

41 Resp. v pěti případech šlo o souběh znásilnění s jiným trestným činem a v jednom případě o souběh znásilnění s DN.

42 podrobněji srov. Příloha: Tabulka 5: Data o poskytování peněžitě pomoci

2.4 Další zjištění

Výzkum jsme uzavřeli dalšími, obecnějšími zjištěními, která jsou průřezová a tematicky se dotýkají všech podtémat práv obětí, jejich odškodňování a fungování trestního řízení.

.....

Naprostou většinu analyzovaných trestných činů spáchala osoba, kterou oběť znala.

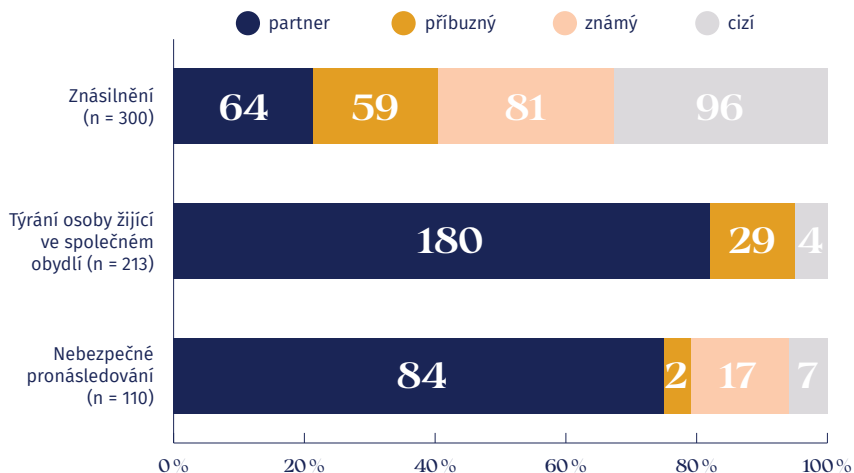
.....

V české společnosti je stále zažita řada představ a mýtů o tom, jak vypadá násilí na ženách. Například stereotypní znásilnění se odehraje v noci v temném parku a útočníkem je oběti zcela neznámý deviant.⁴³ Tento mýtus však ztěžuje adekvátní řešení tohoto trestného činu a přistupování k němu. Data totiž ukazují opak – drtivou **většinu násilí na ženách spáchá muž, kterého oběť zná.**

V našem vzorku byl u znásilnění vztah k pachateli specifikován ve 300 případech, z nichž v **68 % případů** oběť pachatele znala, což odpovídá i výstupům jiných aktuálních výzkumů.⁴⁴ Z daného počtu pak znásilnění spáchal ve 21 % partner nebo bývalý partner oběti, v 20 % příbuzný (nejčastěji otec, děd) a ve 27 % známý (např. kolega, zaměstnavatel, kamarád). U DN je jeho inherentní charakteristikou právě existující vztah dvou lidí, kteří spolu bydlí. Není tedy překvapivé, že ke všem trestným činům DN došlo mezi známými osobami. Nakonec co se týče stalkingu, šlo o ještě vyšší číslo než u znásilnění: z celkových 110 případů specifikujících vztah oběti a pachatele šlo v 94 % o osobu známou.

43 srov. JEŽKOVÁ, V. Jen ano je ano. Praha: profem (2017). ISBN: 978-80-904564-9-5. Dostupné z: www.profem.cz/shared/clanky/550/A5-JenAnoJeAno_WEB.pdf, str. 5–7.

44 např. PERSEFONA. Průzkum sexuální násilí očima české veřejnosti (2016). [online]. [cit. 2022-09-01]. Dostupné z: <https://www.persefona.cz/source/pdf/Persefona%20Senát%20prezentace.pdf>.

Graf 4: Vztah pachatele k oběti

Poškozené často neznají svá práva v trestním řízení, včetně práva uplatnit náhradu újmy.

Zásadní závěr vyplývající z většiny rozhovorů je, že poškozené často neznají svá práva v trestním řízení a nemohou je pak tedy ani uplatnit. Tento fakt souvisí zejména s nefunkčním poučováním poškozených v trestním řízení o jejich právech, včetně práva uplatnit nárok na náhradu újmy, a neinformováním o organizacích na pomoc obětem. Daný závěr opět potvrzují i jiné výzkumy, dle kterých je znalost práv definovaných ZOTČ velmi nízká⁴⁵ a poučení poškozených je až pro 80 % z nich nesrozumitelné⁴⁶.

Poučení ze strany OČTŘ o právech poškozených, mj. právu nárokovat odškodnění, **v současnosti neplní svou funkci**. Poučení v aktuální podobě tvoří několik hustě popsaných stran textu se zkopírovanými zákonnými ustanove-

45 ROUBALOVÁ, M.A. kol. Oběti kriminality. Poznatky z viktimizace studie. Praha. Institut pro kriminologii a sociální prevenci (2019). ISBN: 978-80-7338-174-5. Dostupné z: www.ok.cz/iksp/docs/449.pdf, str. 139–140.

46 JEŽKOVÁ, V. Právek proti násilí na ženách: Bílá místa české legislativy. Praha: proFem (2016), ISBN: 978-80-904564-7-1. Dostupné z: https://www.proFem.cz/shared/clanky/678/BilaMista-Jezkova-proFem_WEBverze.pdf, str. 96.

ními ohledně práv poškozené,⁴⁷ které jí policejní orgán předloží k prostudování během prvního kontaktu. Poškozené jsou během předání poučení často rozrušené a ve stresu, může být pro ně náročné hutné informace vstřebat a takovéto poučení je pouze formálním krokem a naplněním zákonného požadavku. To potvrzují i zjištění z realizovaných rozhovorů. Dle některých respondentek a respondentů by se měl prvního kontaktu s policií a poučování o právech účastnit krizový intervent či psycholog. Za úkol by měl vytvořit bezpečný prostor, v němž by poškozená mohla informace lépe přijmout.

Sekundárně pak s nedostatečnou znalostí práv souvisí i to, že **OČTŘ poškozené dostatečně nezpravují o možné spolupráci se subjekty na pomoc obětem**. Jedna z dotazovaných organizací konstatovala, že pouze 15 z 222 jejích klientek za dané období se o ní dozvědělo přes policii. Přítom asistence odborných organizací se ukazuje jako jeden z faktorů přispívajících k materiálnímu naplnění práva poškozené být informována. Takováto pomoc může obětem s odstupem v klidnějších podmínkách doplnit poučení ze strany OČTŘ a tím je zkompetentnit a zaktivizovat.

Nakonec může s nedostatečnou znalostí vlastních práv souviset **nedostatečné zastoupení poškozených zmocněnci** a celková **nepostačující společenská osvěta a povědomí o právech** nejen obětí GPN, ale také všech trestných činů.

Možnosti OČTŘ vzdělávat se v problematice náhrady újmy v adhezním řízení a tématu GPN jsou limitované.

Řada respondentů a respondentek vnímá, že **možnosti OČTŘ školit se a vzdělávat v tématu GPN a náhrady újmy**, zejména té nemajetkové, v adhezním řízení **jsou omezené**. Několik soudců a soudkyň poznamenalo, že by do tohoto tématu rádi pronikli, avšak stávající školení dle nich nejsou efektivní a nepřinášejí komplexní orientaci ve značně pestré praxi. S tím může souviset i to,

47 např. POLICIE ČR, Poučení poškozeného (2022) [online]. [cit. 2022-08-01]. Dostupné z: <https://www.policie.cz/soubor/pouceni-poskozeneho-pdf.aspx> nebo <https://www.policie.cz/soubor/3-pouceni-poskozeneho-v-trestnim-rizeni-docx.aspx>.

že v některých analyzovaných rozsudcích se vyskytly nepřesnosti v terminologii, především soudy zaměňovaly pojmy *újma* a *škoda* a druhy nemajetkové újmy. Výskyt různých omylů na straně soudů potvrdila také řada respondentů a respondentek. Někteří z nich přitom považují nedostatek vzdělávání a školení za rozporný s evropskou legislativou.⁴⁸

Souvisejícím tématem je obecná **absence specializace** těchto profesí. Aktuálně neexistují odborníci či odbornice na téma GPN ani na téma odškodňování nemajetkové újmy na žádné úrovni OČTŘ. To může být překážkou zajištění komplexní asistence obětem a reálného naplnění všech jejich práv.

48 směrnice 2012/29/EU ze dne 25. 10. 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu, čl. 25

3 Česká úprava ve vztahu k odškodňování obětí

Souběžně s právě popsanou analýzou rozsudků jsme se věnovali **zmapování a analýze stávající právní úpravy náhrady újmy a peněžité pomoci**. Proto se třetí kapitola zabývá současným právním rámcem, komplexně ho popisuje a poukazuje na jeho nedostatky a problematická místa ve vztahu k tématu odškodňování obětí násilí na ženách.

3.1 Právní rámec

Obecně je český právní řád kompletně formulován zcela neutrálně a nebere v potaz odlišné příčiny a následky GPN v porovnání s jinými druhy násilí. Proto v zásadě **neexistují zvláštní mechanismy směřující specificky na ochranu a podporu obětí GPN**. Tyto mezery v právu znamenají, že se na oběti GPN vztahují univerzální pravidla jako na oběti jiných trestných činů, ačkoli by bylo potřeba zohlednit jejich specifickou zranitelnost a zvláštní potřeby. To vede k neuznání a ignoraci GPN jako svébytného, existujícího, strukturálního problému, jehož příčiny, průběh i následky se liší od jiných trestných činů. Daná neutralita mimo jiné znamená, že v české trestněprávní úpravě **nenalezneme trestné činy, které by byly výslovně označeny za GPN**. TZ obsahuje pouze jiné trestné činy, v jejichž rámci lze akty GPN stíhat a pod které je lze subsumovat. Relevantní jsou především trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a proti rodině a dětem. Význam má rovněž řada dalších, jednotlivých trestných činů jako nebezpečné pronásledování, nebezpečné vyhrožování, vydírání, ublížení na zdraví, těžké ublížení na zdraví či vražda.

Výjimkou ze zmíněného pravidla může být trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí, kde lze najít určité specifické mechanismy ochrany obětí (institut vykázání⁴⁹, předběžné opatření ve věci ochrany proti DN⁵⁰). I tato ustanovení jsou však formulována neutrálně a nechápou čin jako akt GPN.

Mimo nespécifickou závaznou právní úpravu existují alespoň podpůrné dokumenty, které se GPN zabývají explicitně. Sem patří **Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí 2019–2022⁵¹, Strategie rovnosti mužů a žen 2021–2030⁵² či Strategie prevence kriminality 2016–2020⁵³**. Akční plán tvoří a jeho implementaci následně vyhodnocuje Výbor pro prevenci domácího násilí a násilí na ženách při Radě vlády pro rovnost žen a mužů. Jde o multidisciplinární uskupení, jež tvoří zástupci a zástupkyně jak neziskového sektoru, tak relevantních ministerstev a dalších státních institucí. Přitom jsou to právě neziskové organizace, které přináší zkušenosti a data z praxe a jejichž přínos je pro orgán zcela zásadní.

Co se týče implementace evropského a mezinárodního práva do národní legislativy, Česko při implementaci dvou zásadních směrnic EU o obětech⁵⁴ novelizovalo či přijalo celkem 67 právních předpisů.⁵⁵ Šlo zejména o noveli-

49 ust. § 44 a n. ZPČR

50 ust. § 400 a n. zákona č. 292/2013 Sb., zákon o zvláštních řízeních soudních

51 Úřad vlády ČR. Akční plán prevence domácího a genderově podmíněného násilí na léta 2019–2022. Duben 2019. [online]. [cit. 2021-12-17]. Dostupné z: <https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/dokumenty/AP-DN---grafika-FINAL.pdf>.

52 Úřad vlády ČR. Strategie rovnosti žen a mužů na léta 2021–2030. Únor 2021. [online]. [cit. 2021-12-17]. Dostupné z: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rovne-prilezitosti-zen-a-muzu/Aktuality/Strategie_rovnosti_zen_a_muzu.pdf.

53 Ministerstvo vnitra ČR. Strategie prevence kriminality 2016–2020. Leden 2016. [online]. [cit. 2022-01-03]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/clanek/strategie-prevence-kriminality-v-ceske-republice-na-leta-2016-az-2020.aspx>.

54 směrnice 2012/29/EU ze dne 25. 10. 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu; směrnice Rady 2004/80/ES ze dne 29. 04. 2004 o odškodňování obětí trestných činů

55 National transposition of the Directive 2012/29/EU of the European Parliament and of the Council of 25 October 2012 establishing minimum standards on the rights, support and protection of victims of crime. EUR-Lex (2021) [online]. [cit. 2021-5-21]. Dostupné z: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/NIM/?uri=CELEX:32012L0029>.

zaci TR, TZ, zákonů o státním zastupitelství, o advokacii a o sociálních službách či ZPČR. Nejvýznamnějším předpisem je však **zákon o obětech trestných činů** ze dne 30. 01. 2013, který inkorporoval drtivou většinu jednotlivých práv ze směrnic. Oproti tomu Česká republika doposud neratifikovala Istanbulskou úmluvu, přestože přijala naprostou většinu jiných existujících mezinárodních lidskoprávních úmluv.

Co se týče obětí, dle ZOTČ má **status oběti** fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, které byla způsobena majetková nebo nemajetková újma anebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil.⁵⁶ Za oběť se považuje i oběť činu, který není trestný z důvodu nepřičetnosti či nízkého věku pachatele. Pojem oběť je dále **rozšířen na vybrané pozůstalé**, pokud byla oběti trestným činem způsobena smrt (tzv. nepřímé oběti).

Stejný zákon vymezuje rovněž pojem **zvlášť zranitelná oběť**, tedy oběť, které může hrozit vyšší riziko vzniku druhotné újmy nebo zastrasování ze strany pachatele. Do této kategorie spadají děti, osoby se zdravotním postižením, osoby vysokého věku a oběti vybraných trestných činů, například obchodování s lidmi, znásilnění či týrání osoby žijící ve společném obydlí. Zvlášť zranitelnými mohou být také oběti jiných trestných činů proti důstojnosti v sexuální oblasti či trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůžku násilím aj., pokud existuje v konkrétním případě zvýšené nebezpečí jejich sekundární viktimizace.

Zákon poskytuje obětem několik speciálních práv, o která mohou v trestním řízení žádat, zvlášť zranitelné oběti mají určitá nadstavbová práva – kupříkladu na bezplatnou odbornou pomoc (psychologickou, sociální, právní), zastupování zmocněncem bezplatně, zamezení kontaktu s pachatelem či ochranu při výslechu. **Status zvlášť zranitelné oběti tak může být významným procesním nástrojem ochrany obětí GPN.**

V trestním řízení se poté zavádí termín **poškozená**, respektive dle zákona poškozený, tedy „*ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor*

56 k pojmům oběť a zvlášť zranitelná oběť srov. ust. § 2 ZOTČ

se pachatel trestným činem obohatil.⁵⁷ Poškozené mohou v rámci trestního řízení **po pachateli žádat náhradu újmy** vzniklé v souvislosti s trestným činem. Vedle toho mohou oběti, kterým bylo ublíženo na zdraví, nebo oběti sexuálního násilí, které utrpěly nemajetkovou újmu, žádat **stát o peněžitou pomoc**. Těmito dvěma instituty se budeme blíže zabývat dále v této části publikace.

Jak pro odškodnění, tak pro poskytování peněžité pomoci je nezbytné, aby se trestným činem zabývaly OČTŘ. Řízení může být zahájeno ohlášením trestného činu nebo na základě vlastních zjištění policejního orgánu či státního zástupce. Trestní oznámení může podat kdokoli. Pro podání trestního oznámení není zákonem stanovena žádná lhůta, avšak na trestní odpovědnost pachatele za spáchaný čin se vztahuje promlčecí doba. U některých trestných činů lze zahájit trestní stíhání nebo v něm pokračovat pouze se souhlasem oběti.

3.1.1 Náhrada újmy od pachatele

Náhradou újmy od pachatele se myslí **poskytnutí finanční kompenzace od odsouzeného pachatele poškozené za újmu jí způsobenou trestným činem**.

Náhradu újmy lze nárokovat **žalobou v občanskoprávním řízení**, a to bez návaznosti na trestní řízení. V takovém řízení však oběť čelí řadě překážek: je zcela na oběti, aby prokázala vznik újmy, musí platit soudní poplatek a nejsou jí přiznána specifická práva a opatření na její ochranu popisovaná dále v této publikaci, tak jako je tomu v trestním řízení.

Vedle toho lze nárok uplatňovat i **v trestním řízení**, konkrétně v rámci **adhezního řízení**. Náhrada újmy se i v tomto případě řídí obecnými pravidly OZ. Pokud poškozená nárokuje újmu touto cestou, je třeba návrh učinit **nejpozději u hlavního líčení před soudem, a to před zahájením dokazování**.⁵⁸ Je-li sjednávána dohoda o vině a trestu, je třeba návrh učinit nejpozději při prvním jednání o takové dohodě. Lhůta pro uplatnění nároku poškozené je lhůtou procesní, kterou TŘ neumožňuje navrátit. Pokud je návrh podán až po zahájení dokazování, vysloví soud, že poškozená již nárok na náhradu újmy v trestním řízení uplatňovat nemůže. Toto usnesení však nic nemění

57 ust. § 43 odst. 1 TŘ

58 k tomu srov § 43 odst. 3 TŘ ve spojení s § 206 odst. 2 TŘ nebo § 175a odst. 2 TŘ

na postavení poškozené v dalším průběhu trestního řízení a na tom, že své nároky může uplatnit občanskoprávní cestou.

Návrh poškozené je tak **stěžejním krokem, bez kterého o jejím nároku nelze nijak rozhodnout**. V návrhu musí poškozená doložit, z jakých důvodů a v jaké výši nárok na náhradu újmy uplatňuje, samotné pouhé vyčíslení újmy nestačí. Pokud tak neučiní, vystavuje se riziku, že její nárok bude zamítnut, respektive odkázán do občanskoprávního řízení. Je tedy v jejím zájmu, aby nárok ideálně **co nejvíce precizovala a doložila** listinnými či dalšími důkazy (lékařské zprávy, výslech svědků, ohledání). Zásadní roli přitom sehrává znalecký posudek, který si poškozená může nechat vypracovat na vlastní náklady, případně tyto náklady může nést stát.⁵⁹ Ten by měl vypracování posudku iniciovat vždy, když je škoda znakem skutkové podstaty trestného činu.

Výši újmy je nutné vyčíslit **přesnou částkou, nebo alespoň minimální částkou**, pokud poškozená zatím nemá informace o její celkové výši.⁶⁰ Neexistují žádné minimální či maximální limity odškodnění, které lze nárokovat. Poškozená je navíc oprávněna svůj návrh do okamžiku, než se soud odebere k závěrečné poradě, podle výsledků provedeného dokazování upřesnit, což platí i pro odvolací řízení. Soud je podle zásady *ne eat ultra petita partium* návrhem vázán tak, že nemůže přiznat více, než poškozená požaduje.

Náhrada újmy jí může být přisouzena **pouze, pokud je pachatel za trestný čin odsouzen**. To vylučuje šanci na odškodnění v případě zproštění viny z důvodu nedostatku důkazů. Pokud dojde k podmíněnému zastavení trestního stíhání, není úprava zcela jasná (o tom více dále). Rozsudek soudu prvního stupně ve výroku o náhradě újmy lze napadnout odvoláním, poté rozhodnutí soudu přezkoumá odvolací soud. Zatímco poškozená se může odvolat pouze do výroku o náhradě újmy, obžalovaný se může odvolat do všech výroků rozsudku.

Poškozená může proti pachateli uplatnit právo na náhradu (A) škody (majetkové újmy) a (B) nemajetkové újmy:

59 ust. § 151a odst. 1 TŘ

60 srov. ust. § 43 odst. 3 TŘ

(A) Škoda

Škodou se myslí jakákoli ztráta na majetku. Při určení její výše se vychází z jeho obvyklé ceny v době poškození a zohlední se, co poškozená musí k obnovení nebo nahrazení funkce věci účelně vynaložit. Mohou sem spadat také **náklady spojené s péčí o zdraví**⁶¹ (na lázně, zdravotní doplňky, zdravotní pomůcky), které se hradí ve skutečně vynaložené výši. Zvláštní kategorii škody představují **ztráta na výdělku**⁶² či **ztráta na důchodu**⁶³, které se vlivem poměrně složitého dokazování řeší především v občanskoprávním řízení.

(B) Nemajetková újma

Nemajetkovou újmu může být jakákoli újma, která se neprojevuje v majetkové sféře poškozené. Do oblasti nemajetkové újmy spadá **bolestné**⁶⁴. Nárokem na odškodnění bolesti je přitom myšleno odškodnění bolesti v širším smyslu, tedy jak bolesti fyzické, tak i duševního strádání. Jeho výše se vypočítává podle *Metodiky k náhradě nemajetkové újmy na zdraví*, jíž vypracoval Nejvyšší soud ČR spolu s lékařskými profesionály a profesionálkami.⁶⁵ Dále sem patří tzv. ztížení společenského uplatnění⁶⁶, kdy se odškodňují trvalé zdravotní následky, resp. překážky lepší budoucnosti. Výše odškodnění se vypočítává podle již zmíněné metodiky Nejvyššího soudu. Je však třeba uvést, že tato metodika představuje toliko doporučení, kterým se lze při kalkulaci řídit.

Odškodnit lze také nemajetkovou újmu na **přirozených právech**⁶⁷, tj. na základních právech oběti jako čest či důstojnost, a **duševní útrapy**. Zde jednodušší metodika neexistuje a výši odškodnění určí soud dle zásad slušnosti. V každém případě platí, že se soudy mohou inspirovat rozhodovací praxí jiných soudů v obdobných případech.

61 ust. § 2960 OZ

62 ust. § 2962 odst. 1 OZ

63 ust. § 2963 OZ

64 ust. § 2958 OZ

65 Metodika Nejvyššího soudu ze dne 12. 03. 2014, č. j. Cpnj 14/2014, vydaná ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek Nejvyššího soudu České republiky č. 6/2014

66 ust. § 2958 OZ

67 ust. § 2956 a n. OZ

Existuje více způsobů, jak trestní soud o návrhu může rozhodnout. V případě zproštění obžaloby soud poškozenou jednoznačně odkáže do civilního řízení. Při rozhodnutí o vině obžalovaného pak volí, zda:

- poškozené **plně vyhoví** a uloží obžalovanému nahradit jí újmu v požadované výši;
- poškozené **přizná nárok jen v části**, se zbytkem nároku ji **odkáže na občanskoprávní řízení**;
- poškozenou **odkáže s celým nárokem na řízení občanskoprávní**.

V případě přisouzení alespoň nějaké částky odškodnění slouží tento rozsudek jako exekuční titul, na jehož podkladě může poškozená částku po pachateli eventuálně vymáhat.

Co se týče náhrady výdajů spojených s účastí poškozené v trestním řízení, platí, že toto právo **vznikne tomu, komu byl alespoň z části přiznán nárok na náhradu újmy** v penězích. Soud však může právo na náhradu uznat i v opačném případě. Poškozená musí podat návrh, na jehož základě soud rozhodne, že se odsouzenému kromě jiného ukládá i povinnost uhradit jí zcela nebo zčásti náklady související s její účastí v trestním řízení. Nesmí tomu ale bránit povaha věci a okolnosti případu. O této povinnosti odsouzeného rozhoduje předseda senátu soudu prvního stupně. Nárok je potřeba uplatnit do jednoho roku od nabytí právní moci odsuzujícího rozsudku, jinak právo zaniká.

Náklady poškozené v souvislosti s odškodňovacím procesem mohou představovat výlohy vynaložené na zmocněnce, pořízení znaleckých zpráv, posudků či dobrozdání, výdaje na dopravu k procesnímu úkonu (cestovné), hotové výdaje na tisk, kopie dokumentů, elektronické nosiče. Souvisejícími nepřímými náklady mohou být též náklady na psychologickou či psychiatrickou pomoc nutnou v souvislosti s náročností trestního řízení na psychiku poškozené.

3.1.2 Peněžítá pomoc od státu

Peněžítá pomoc je finanční pomoc státu oběti trestného činu sloužící k překonání zhoršené sociální situace, jež bývá často následkem viktimizace.⁶⁸

Nejde však o institut odškodňovací, spíše o sociální dávku sui generis. Stát odškodnění oběti neposkytuje. Zatímco k odškodňování poškozené dochází v rámci trestního, případně občanskoprávního řízení, peněžítá pomoc od státu je oběti poskytována ve správním řízení. Právní úprava se nachází v ZOTČ.

Mimo to má peněžítá pomoc částečně i funkci reparační. Peněžítá pomoc je poskytována v případě, že nemajetková újma, škoda na zdraví nebo škoda vzniklá v důsledku smrti způsobené trestným činem nebyla plně nahrazena. Jejím poskytnutím přechází nárok oběti na náhradu vynaložených financí do výše poskytnuté peněžité pomoci na stát.

O poskytnutí peněžité pomoci může žádat pouze (i) oběť, které bylo v důsledku trestného činu (těžce) ublíženo na zdraví, (ii) osoba z vyjmenovaného okruhu blízkých osob, která je pozůstalá po oběti, jež v důsledku trestného činu zemřela, nebo (iii) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dětská oběť týrané osoby, kterým vznikla nemajetková újma.⁶⁹ Z toho plyne, že oběti DN a stalkingu zažívající násilí psychické, tedy nikoli fyzické či sexuální, nárok na peněžitou pomoc nemají.

Peněžítá pomoc se poskytne, jestliže **soud pachatele trestného činu uzná vinným nebo zproští obžaloby pro nepřičetnost**. Avšak pokud nejsou důvodné pochybnosti o tom, že se trestný čin stal, může být peněžítá pomoc poskytnuta, i pokud (i) byla věc odložena, jelikož se nepodařilo zjistit pachatele nebo není trestně odpovědný pro nepřičetnost, (ii) bylo trestní stíhání zastaveno nebo (iii) rozhodnutí o vině nenabýlo právní moci. V některých situacích však stát peněžitou pomoc neposkytne.⁷⁰ K tomu dojde, když je oběť stíhána jako spoluobviněná, když nedala souhlas k trestnímu stíhání pachatele nebo pokud neposkytla potřebnou součinnost, zejména pokud **bez zbytečného odkladu nebo závažného důvodu nepodala oznámení o trestném činu**.

68 ust. § 23 a n. ZOTČ

69 ust. § 24 odst. 1 ZOTČ

70 ust. § 27 ZOTČ

Žádost o poskytnutí peněžité pomoci lze podat u MSp nejpozději **do dvou let ode dne, kdy se oběť dozvěděla o újmě způsobené trestným činem, nejpozději však do pěti let od spáchání** trestného činu. Obě lhůty jsou prekuzivní (propadné) a při jejich nedodržení právo zaniká.

V žádosti o poskytnutí peněžité pomoci je třeba uvést identifikační údaje oběti a připojit k ní příslušné přílohy (zejména poslední rozhodnutí OČTŘ o trestném činu nebo o jeho oznámení, údaje o způsobené újmě, informaci o svých majetkových poměrech, lékařské zprávy). Na webových stránkách MSp lze nalézt návodný formulář žádosti.⁷¹ Dle ZOTČ má MSp vydat rozhodnutí o žádosti nejpozději **do tří měsíců od zahájení řízení, přičemž tato lhůta může být prodloužena**. Jak ukázal výzkum, během tří měsíců rozhodnutí padne jen málokdy.

Náklady v souvislosti s podáním žádosti o poskytnutí peněžité pomoci představují především výdaje na připojované posudky a lékařské zprávy či právní zastoupení a hotové náklady na tisk žádosti.

Pokud jde o výši peněžité pomoci, kterou může oběť žádat a obdržet, zákon ji stanoví fixně, respektive určuje maximální výši, která se oběti za splnění podmínek poskytne.⁷² Tyto **sumy se však od účinnosti zákona, tedy roku 2013, nezměnily**. Významné nadto je, že **oběti sexuálního násilí mohou dostat peněžitou pomoc pouze v oblasti nákladů na psychoterapii, fyzioterapii, případně jinou odbornou službu** související s nápravou újmy.⁷³

V souvislosti se sociální situací oběti **nemusí být peněžitá pomoc přiznána nebo může být snížena**, pokud oběť nevyužila všech zákonných prostředků k uplatnění nároku vůči pachateli. Toto rozhodnutí závisí na správním uvážení movitosti oběti a jejího přístupu při uplatňování práv na náhradu vzniklé újmy.

71 MSp. Dotazník pro účely podání žádosti o peněžitou pomoc obětem trestné činnosti (2022) [online]. [cit. 2022-08-01]. Dostupné z: <https://www.justice.cz/web/msp/obeti-trestnych-cinu-penezita-pomoc?clanek=dotaznik-pro-ucely-podani-zadosti-o-penezitou-pomoc-obetem-trestne-cinnos-1>.

72 ust. § 28 odst. 1 ZOTČ

73 srov. také ust. § 25 odst. 1 ZOTČ

3.1.3 Ostatní relevantní práva obětí

S právem nárokovat odškodnění od pachatele souvisí řada dalších procesních práv obětí, která mohou pomoci k jeho úspěšnému naplnění. V trestním řízení se oběť nachází v postavení poškozené a může se ho účastnit ve všech jeho fázích. Oběť však k uplatnění práv a specificky k tomu, aby uplatnila své právo žádat odškodnění, nelze nutit.

Poškozená, která je obětí trestného činu dle ZOTČ, může v kterémkoli stádiu trestního řízení učinit **prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na její dosavadní život** (tzv. *Victim Impact Statement*). Poškozená také může pronést závěrečnou řeč.

Obecně má každá oběť **právo na srozumitelnou komunikaci a asistenci** v trestním řízení. OČTŘ mají povinnost oběť vhodným a srozumitelným způsobem poučit o jejích právech tak, aby je mohla plně uplatnit a dosáhnout uspokojení svých nároků. Oběť má právo obdržet potřebné informace od prvního kontaktu s příslušným OČTŘ.

Konkrétně pak mají OČTŘ povinnost poškozenou **poučit rovněž o možnosti žádat uspokojení nároku na náhradu újmy** způsobené trestným činem.⁷⁴ Také ji musí i bez její žádosti **informovat, za jakých podmínek a v jakém rozsahu má právo na peněžitou pomoc**, včetně poučení o lhůtě pro podání žádosti.⁷⁵

Takovéto informace mohou být poskytovány **kdykoliv během řízení** a poskytují se oběti písemně či srozumitelně ústně. Poučení by mělo odpovídat potřebám a zranitelnosti oběti v kontextu charakteru a závažnosti trestného činu. Oběť, která neovládá český jazyk, má **právo veškeré tyto informace obdržet v úředním jazyce státu, ve kterém je občankou, nebo jiném jazyku**, o němž prohlásí, že ho ovládá. Na žádost má také právo na překlad písemností v trestním řízení.

Podobně má oběť **právo kdykoli obdržet informace o stavu trestního řízení** (vyjma případů, kdy by tato informace mohla ohrozit samotné řízení). Poškozená se však o trestní řízení musí aktivně zajímat sama a ideálně se pravidelně informovat o stavu věci.

74 ust. § 46 TR

75 ust. § 8 odst. 1 písm. g) ZOTČ

V neposlední řadě má oběť **právo na přístup k službám odborné pomoci**. Tím se rozumí zejména psychologické poradenství, sociální poradenství, poskytování právních informací nebo restorativní programy. Odbornou pomoc poskytují subjekty zapsané v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, a to dokud to vyžaduje účel pomoci. Většina těchto služeb funguje na neziskové bázi a cílí na oběti i jejich blízké a jejich potřeby. Poskytování dané pomoci nezávisí na podání trestního oznámení. Kromě ní mohou specializované subjekty oběti poskytnout informace týkající se možnosti odškodnění, stejně tak jako informace o peněžitě pomoci a procesu žádání o ni.

Vedle obecného poradenství má poškozená **právo být ve všech fázích trestního řízení zastoupeny zmocněncem**. Může jít o advokáta či advokátku nebo i příbuzné či známé poškozené, pokud však v daném trestním řízení nevystupují v postavení svědka. Za odměnu smí právní služby poskytovat pouze advokát nebo advokátka. Oběť, která osvědčí, že nemá dostatek vlastních prostředků, může soud žádat o přiznání nároku na zastoupení zmocněncem **bezplatně či za sníženou odměnu**.⁷⁶ **Zvláště zranitelné oběti mají právo na bezplatné zastoupení zmocněncem přímo ze zákona**.⁷⁷ V případě, že si taková oběť sama zmocněnce nezvolí, ustanoví na její žádost za zákoných podmínek předseda senátu (v přípravném řízení soudce) jako zmocněnce advokátku či advokáta zapsaného v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů.

3.1.4 Zhodnocení současné právní úpravy

Jakkoli zákonodárci poměrně dlouho odolávali inkorporování jakýchkoli práv poškozených do českého právního systému, je třeba akcentovat, že od roku 2013 jsou **bazální práva obětí, a tedy i obětí GPN, nedílnou součástí našeho právního systému**. Nadále však přetrvává potřeba reflektovat poznatky z praxe, kdy některá ustanovení stále nepřiléhají akutním potřebám obětí, obzvláště těch zvláště zranitelných. V tomto směru je třeba vyzdvihnout velkou roli neziskového sektoru, který se na pomoci obětem aktivně podílí, konkrétní

76 ust. § 51a odst. 1 TŘ

77 ust. § 51a odst. 2 TŘ

v praxi problematická ustanovení podrobuje konstantní kritice a přináší své návrhy legislativních změn.

Při hodnocení právní úpravy jsme vyšli ze zkušeností našich respondentů a respondentek a zároveň znalostí nabytých naší vlastní přímou praxí s oběťmi. Potíží je neutralita a chybějící specifita právního rámce i to, že právní rámec sám o sobě nereaguje na hlavní výzvy problematiky. Co se konkrétněji týče právní úpravy náhrady újmy od pachatele, je nedostatečná legislativa týkající se možnosti nárokovat nemajetkovou újmu v případě **podmíněného zastavení stíhání**. Ustanovení § 307 TŘ totiž hovoří pouze o nutnosti nahradit „škodu“. To prakticky vede k nekonzistentnímu rozhodování o tom, zda sem náhrada nemajetkové újmy patří, nebo ne. Dalším problematickým pravidlem je, že poškozená by měla **nárok vznést nejpozději u hlavního líčení před začátkem dokazování**. V tento okamžik však řada obětí GPN **není vůbec fyzicky přítomná** v jednací síni z důvodu své ochrany a zabránění styku s pachatelem.⁷⁸ Pokud oběť není o tomto procesním postupu dostatečně informována již před líčením, fakticky svůj nárok nemůže nijak uplatnit.

Ohledně peněžité pomoci vnímáme jako zásadní to, že **oběti DN a stalkingu, které zažily jiné než sexuální násilí bez vzniku újmy na zdraví**, na ni ze zákona automaticky **nemají nárok**. Rovněž je problematické, že oběti sexuálně motivovaných trestných činů⁷⁹ jsou při žádání o peněžitou pomoc ve znevýhodněné pozici v porovnání s ostatními oprávněnými skupinami obětí⁸⁰. Mohou totiž žádat pouze o náhradu nákladů sloužících k zajištění psychoterapie, fyzioterapie a jiných služeb směřujících k nápravě nemajetkové újmy, nikoli o paušál či jiné prokázané náklady jako zbylé skupiny obětí. Nelze přitom argumentovat, že by tyto oběti čelily menší viktimizaci a újmě v porovnání s oběťmi ublížení na zdraví, často to může být i naopak. V neposlední řadě je nutné poukázat na to, že **fixně stanovené paušální částky se od roku 2013**

78 JEŽKOVÁ, V. Právev proti násilí na ženách: Bílá místa české legislativy, op. cit., str. 93–94.

79 tzn. oběti dle ust. § 24 odst. 1 písm. d) ve spojení s ust. § 28 odst. 1 písm. d) ZOTČ

80 tzn. oběti dle ust. § 24 odst. 1 písm. a) až c) ve spojení s ust. § 28 odst. 1 písm. a) až c) ZOTČ

nezměnily, bez ohledu na ekonomický vývoj. Inlace přitom od přijetí ZOTČ jen do roku 2020 vzrostla o více než 13 %.⁸¹

3.2 Judikatura k náhradě újmy

Tato podkapitola shrnuje nejvýznamnější poznatky týkající se obecné judikatury vyšších soudů ohledně náhrady nemajetkové újmy spolu s nastíněním vývoje v dané oblasti.

3.2.1 Metodika určování výše újmy na zdraví

Před velkou novelou občanského zákoníku v roce 2013⁸² se výše odškodnění újmy na zdraví řídila tzv. **bodovou vyhláškou Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb.**, o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění (též známou jako náhradová vyhláška). Dle ní se určila **výše bolestného a ztížení společenského uplatnění**. Pokud došlo k úmrtí blízké osoby, byly stanoveny fixní částky odškodnění pro ty nejbližší. Výše odškodnění se před novelizací stala předmětem kritiky, která ji hodnotila jako nedostatečnou. Změna pravidel odškodňování při rekodifikaci občanského práva tedy měla otevřít cestu k vyšším odškodněním.

Avšak po zrušení původních pravidel odškodňování po nějakou dobu nebylo „čeho se chytit“. Zrušená bodová vyhláška tedy byla ve vztahu k náhradě bolestného a ztížení společenského uplatnění nahrazena již zmíněnou **Metodikou** Nejvyššího soudu k náhradě nemajetkové újmy na zdraví. Nejvyšší soud vytvoření metodiky odůvodnil požadavkem na to, aby soudní praxe mohla dospět k vzájemně souměřitelným a předvídatelným rozhodnutím. Na jejím vzniku spolupracoval s experty zastupujícími lékařské profese a pojistitele.

V usnesení Nejvyšší soud uvedl, že *„se opouští pojetí [...] a vůbec myšlenka, že by sazebník výše náhrad měl a priori stanovit zákon nebo dokonce pod-*

81 ČSÚ. Výpis ze statistického zjišťování (2021) [online]. [cit. 2021-11-22]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/10180/132433649/Inflace_2000_2020.pdf.

82 Ust. § 2958 OZ po rekodifikaci uvádí: „Při ublížení na zdraví odčiní škůdce újmu poškozeného peněžitou náhradou, vyvažující plně vytrpěné bolesti a další nemajetkové újmy; vznikla-li poškozením zdraví překážka lepší budoucnosti poškozeného, nahradí mu škůdce i ztížení společenského uplatnění. Nelze-li výši náhrady takto určit, stanoví se podle zásad slušnosti.“

zákonný předpis, aby se tak zjednodušilo rozhodování soudů. [...] Primárním zájmem zákonodárce bylo odstranění paušálních zákonných náhrad, nikoli zpochybnění samotné rozhodovací činnosti soudů, která se k této problematice před nabytím účinnosti občanského zákoníku vyvinula [...] Za takového úzu se v posuzovaném případě jeví z pohledu Nejvyššího soudu jako **vhodné na tuto rozhodovací činnost navázat** a připomenout základní východiska, na kterých se ustálila judikatura ve vztahu k dřívější právní úpravě.⁸³ Tím nastolil, že při posuzování výše odškodnění soudy navazují na judikaturu vytvořenou za předchozí právní úpravy, a stejně tomu v rozhodovací praxi je rovněž s příznávanými částkami.

3.2.2 Prvky nemajetkové újmy

K hlavním prvkům nemajetkové újmy, její povahy a rozhodování o ní v adhezním řízení se Nejvyšší soud blíže vyjádřil následovně:⁸⁴

- jde o přikoiř a újmu projevující se v jiné nežli majetkové sféře, která však **má majetkové dopady**,
- vzniká za ni **odpovědnost v soukromoprávní oblasti**,
- výši zadostiučinění může přímo ovlivnit to, jak byla vzniklá újma zaviněna,
- jde o osobnostní právo, které má majetkový charakter,
- i v adhezním řízení je nutno se **opírat o občanskoprávní úpravu**,
- soud musí hodnotit **intenzitu** trestného činu a to, jakou formu by měla mít náhrada újmy,
- přitom musí jít o neoprávněný zásah do osobnosti a integrity člověka a musí existovat **příčinná souvislost** mezi jednáním a následkem.⁸⁵

V témže judikátu uvedl Nejvyšší soud ve vztahu k odškodnění újmy v peněžích, že ho lze přiznat, pokud došlo k **narušení lidské důstojnosti či vážnosti a zároveň morální zadostiučinění nestačí. Hodnocení takového zásahu pak**

83 usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21. 02. 2017, sp. zn. 6 Tdo 1154/2016

84 usnesení Nejvyššího soudu ze dne 23. 09. 2015, č.j. 3 Tdo 986/2015-26

85 srov. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 09. 2000, sp. zn. 30 Cdo 1602/99

bude vycházet z toho, zda „lze spolehlivě dovodit, že by nastalou nemajetkovou újmu vzhledem k intenzitě a trvání nepříznivého následku, spočívajícího ve snížení její důstojnosti či vážnosti ve společnosti, **pocítovala jako závažnou zpravidla každá fyzická osoba nacházející se na místě a v postavení postižené fyzické osoby.**“⁸⁶ Dle Ústavního soudu pak **jakýkoli zásah do lidské důstojnosti**, ke kterému u GPN inherentně dojde, **musí být vždy kompenzován**, s ohledem na speciální místo lidské důstojnosti jakožto hodnoty. Dochází-li k zásahu cíleně a zaviněně, musí se toto odrazit ve výši přiznaného odškodnění.⁸⁷

3.2.3 Uvážení soudu

Konkrétní výše finančního zadostiučinění **zůstává na uvážení soudu**, ovšem to musí být řádně odůvodněné. Při rozhodování o přiměřenosti navrhované morální satisfakce má soud především vyjít jak z celkové povahy, tak i z jednotlivých okolností případu (musí přihlídnout například k intenzitě, povaze a způsobu neoprávněného zásahu, k charakteru a rozsahu narušení osobnostních práv, k trvání i šíři vzniklé nemajetkové újmy na postavení a uplatnění postižené fyzické osoby ve společnosti apod.).⁸⁸ Z toho je zřejmé, že rozhodování bude **vždy velmi individuální**.

Pokud jde o prokazování újmy, která oběti vznikla, **krom nejjednodušších případů není možné bez znaleckého zkoumání.**⁸⁹ Řada obětí GPN nemá dostatek finančních prostředků, aby nechala znalecký posudek zajistit na vlastní náklady, následky GPN, zahrnující často i PTSP, jej však vyžadují téměř vždy. Proto se má dle Vrchního soudu postupovat podle § 151a TŘ a **znalecký posudek má být v případech zvláště zranitelné oběti vyhotoven na náklady státu.**⁹⁰

86 rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 07. 10. 2009, sp. zn. 30 Cdo 4431/2007

87 náleží Ústavního soudu ze dne 06. 03. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09

88 rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 30. 11. 2006, sp. zn. 30 Cdo 2919/2006

89 rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 14. 06. 2022, sp. zn. 8 1 Tmo 8/2022

90 tamtéž: „Je-li potřeba opatřit znalecký posudek jen pro rozhodnutí o adhezním nároku, u zvláště zranitelných obětí podle § 151a tr. ř. nese náklady na jeho obstarání stát, pokud o to poškozený požádá, respektive zmocněnec v jeho zastoupení.“

3.2.4 Úmyslné způsobení újmy

V souvislosti s odškodňováním obětí GPN je dále podstatný náleží Ústavního soudu, ve kterém se věnoval porušení práva na ochranu lidské důstojnosti a na respekt k soukromému životu přiznáním nedostatečně výše náhrady nemajetkové újmy v penězích.⁹¹ V případě, který posuzoval, ač se týkal jiného typu činnosti, došlo k zásahu do práv záměrně a s plným vědomím škůdce. Z tohoto důvodu je případ relevantní rovněž pro oběti GPN: újma jim je jednoznačně zaviněna úmyslně. Cílem veškerého jednání pachatele je totiž ponížít, způsobit bolest, ubližovat emocionálně i fyzicky. Je to právě důstojnost oběti, na co pachatel útočí. V takovém případě vzniká oběti nárok na odpovídající (vyšší) odškodnění.⁹² Zejména **otázka míry zavinění je přitom pro stanovení výše náhrady zásadním způsobem spoluurčující a je i jedním z klíčových hledisek pro navýšení náhrady. K tomu citovaný náleží uvádí: „Specifika každého jednotlivého případu vylučují pevnou, zákonem stanovenou standardizaci sazeb či hranic (ať minimální nebo maximální), exaktní metodiku výpočtu nebo existenci nějakého bodového ohodnocení pro rozhodování soudů o nárocích.“**

3.2.5 Náhrada škody při úmrtí nebo zvláště závažné škodě na zdraví

Jak již bylo shora uvedeno, **na úvaze soudu je ponechána také výše náhrady škody v případě úmrtí nebo při zvláště závažném ublížení na zdraví blízké osoby.** Podle ust. § 2959 OZ odčiní škůdce při usmrcení nebo zvláště závažném ublížení na zdraví **duševní útrapy** manželu, rodiči, dítěti nebo jiné osobě blízké peněžitou náhradou vyvažující plně jejich utrpení. Nelze-li částku takto určit, stanoví se podle zásad slušnosti – OZ výši odškodnění nijak dále nespécifikuje.

Předchozí právní úprava **zakotvovala konkrétní částky** jednorázového odškodnění pozůstalých za nemajetkovou újmu vzniklou při usmrcení osoby blízké (v případě pozůstalého rodiče a dítěte částkou ve výši 240.000 Kč

91 náleží Ústavního soudu ze dne 06. 03. 2012, sp. zn. I. ÚS 1586/09

92 Srov. § 2957 OZ, dle kterého mají být způsob a výše přiměřeného zadostiučinění určeny tak, aby byly odčiněny i okolnosti zvláštního zřetele hodné.

a u sourozence částkou ve výši 175.000 Kč).⁹³ K jeho přiznání stačilo doložit relevantní příbuzenský vztah pozůstalých, bez dalšího dokazování.

Následně ale Nejvyšší soud rozhodl, že z důvodu absence kritérií zohledňujících individuální okolnosti konkrétního případu **nebylo takto stanovené odškodnění možné považovat za vyčerpávající řešení problému**.⁹⁴ Proto nevyločil možnost dotčených osob domáhat se za určitých podmínek⁹⁵ i rozsáhlejší relativní satisfakce, pakliže jednorázové odškodnění vzniklou újmu na osobnostních právech dostatečně nevyvažovalo.⁹⁶

93 ust. § 444 odst. 3 zákona č. 40/1964 Sb., OZ

94 rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 18. 05. 2016, č. j. 6 Tdo 1421/2015-44

95 blíže k těmto okolnostem a relevantním faktorům dále v témže rozsudku

96 srov. náleží Ústavního soudu ze dne 04. 05. 2005, sp. zn. Pl. ÚS 16/04; rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 28. 02. 2011, sp. zn. 30 Cdo 1577/2009

4 Jak situaci zlepšit: doporučení ke změně

Předchozí dvě kapitoly nastínily teoretické i praktické problémy vztahující se k náhradě újmy a peněžité pomoci. Nyní tato kapitola přiblíží návrhy změn a doporučení, která by mohla vést k zefektivnění systému odškodňování a lepšímu naplňování práv obětí. Co se týče struktury kapitoly, je vždy nejprve stručně zmíněn problém poprvé nastíněný v předchozích kapitolách a následně popsáno možné řešení. Tato doporučení vzešla jednak **z výzkumných rozhovorů**, jednak **z dalších debat s odborníky a odbornicemi** na dané téma (například z kulatého stolu, který jsme v rámci projektu uskutečnili⁹⁷). Rozlišujeme je na doporučení ke změně legislativy a ke změně praxe.

4.1 Doporučení ke změně legislativy

Před konkrétními problematickými pravidly souvisejícími s náhradou újmy a poskytováním peněžité pomoci je třeba se vrátit k téměř kompletní neutralitě českého právního řádu. Bylo by vhodné i v legislativě **zohlednit specifikou povahu činů násilí na ženách**, a to ve vztahu jak k určitým trestným činům, tak k ochranným opatřením a právům oběti.

Pokud jde pak o adhezni řízení, prvním problémem je skutečnost, že nárok na náhradu újmy musí oběť uplatnit nejpozději před zahájením dokazování. Jak však bylo popsáno výše, řada obětí násilí na ženách se v tento moment v soudní síni fyzicky nevyskytuje z důvodu vykonávání svého práva na zamezení kontaktu s pachatelem.⁹⁸ Proto lze doporučit otevření **legislativní de-**

97 Ten proběhl dne 07. 04. 2022 a zúčastnili se jej zástupci a zástupkyně MSp, Probační a mediační služby, neziskového sektoru a advokacie.

98 JEŽKOVÁ, V. Právek proti násilí na ženách: Bílá místa české legislativy, op. cit., str. 93–94.

baty o tom, zda poslední moment možnosti nárokování nenastavit odlišně, s přihlédnutím právě k tomuto specifiku vybraných trestných činů.

Dalším možným doporučením je zpřesnění povinnosti nahradit újmu vzniklou trestným činem v případě podmíněného zastavení stíhání. Jak bylo řečeno výše, ve stávající podobě totiž ustanovení hovoří pouze o „škodě“ a není explicitní stran újmy nemajetkové. Problémy, které tato nejasnost dle výzkumných rozhovorů v praxi působí, by přitom byly **saturovány legislativní změnou, která by povinnost nahradit nemajetkovou újmu postavila na roveň náhradě škody.**

V rámci trestního řízení by poté stálo za novou úvahu vyčíslování a dokládání utrpěné újmy obětí, které je často velmi zatěžující a nákladné. Po zahraničním vzoru lze uvažovat o jisté **kategorizaci nemajetkové újmy do tarifních či paušálních skupin**, volně po vzoru peněžité pomoci. Doporučení k této změně opakovaně vystávalo v rámci výzkumných rozhovorů. Za využití kategorií by poškozené měly právo nárokovat újmu bez dalšího jako alternativu k dokládání reálné výše nemajetkové újmy znaleckými posudky. Teprve v případě, kdy by poškozená žádala vyšší částku, než by obsahoval odpovídající tarif, musela by ji prokázat. Možností by též bylo **rozšířit okruh situací, kdy o zadání posudku žádá na náklady státu samotný soud**⁹⁹ (například na momenty, kdy poškozená splňuje nároky na ustanovení zmocněnce a současně je posudek nutný k uplatnění jejího nároku na náhradu újmy), a zavést **povinnost pachatele v případě odsuzujícího rozsudku uhradit náklady takového znaleckého zkoumání.**¹⁰⁰

Pokud jde o usnadnění výkonu rozhodnutí o přiznaném odškodnění, bylo by vhodné zmírnit břemeno, které při vymáhání rozsudku leží výhradně na obětech. To je po mnohdy velice náročném trestním řízení časově, energeticky i finančně zatěžující. Zároveň z výzkumných rozhovorů vyplynula zkušenost, že v případě neúspěchu může být poškozená nucena platit i náklady exekuce. Řešením by mohlo být **ustavení odpovědného orgánu, který by při vymáhání náhrady újmy asistoval a byl za výkon rozhodnutí odpovědný**, jak je tomu kupříkladu v Nizozemí.

99 dle ust. § 151a TŘ

100 k ust. § 155 odst. 5 TŘ

Zaměříme-li se na peněžitou pomoc, oběti sexuálního násilí, kterým vznikla nemajetková újma,¹⁰¹ mohou tuto pomoc požadovat pouze v omezeném rozsahu a v rámci vymezených kategorií nákladů. Nahrazují se jim toliko náklady spojené s poskytnutím odborné psychoterapie a fyzioterapie, či jiné odborné služby zaměřené na nápravu vzniklé nemajetkové újmy,¹⁰² nemají právo na paušál či další prokázané náklady jako ostatní skupiny. Při žádání o peněžitou pomoc jsou tedy v porovnání s nimi znevýhodněny. Vhodnou reakcí by bylo **rozšíření možnosti žádat o peněžitou pomoc pro oběti sexuálního násilí tak, aby byla rovná s ostatními skupinami obětí**. Podobně by bylo vhodné v rámci okruhu oprávněných osob na peněžitou pomoc reflektovat také oběti **DN a stalkingu, které zažily jiné než sexuální násilí a jimž nutně nevznikla újma na zdraví**. I těm trestné jednání citelně zasáhlo do práv a finanční a duševní dopady se ani jim nevyhnou.

Předchozí kapitoly též poukázaly na to, že fixně stanovené sumy peněžité pomoci se od roku 2013 bez ohledu na ekonomický vývoj nezměnily. Pro docílení adekvátní a efektivní peněžité pomoci by tedy bylo vhodné **zavést automatickou valorizaci paušálních částek peněžité pomoci**, jako tomu je již u některých sociálních dávek.

Zásadním problémem poskytování peněžité pomoci je to, že celý proces trvá neúměrně dlouho. K nápravě tohoto nedostatku by pomohla **optimalizace a zafixování zákonných lhůt pro vyřízení žádosti spolu se zakotvením následků nedodržení lhůt**. Další možností by bylo zavést **povinnost odsouzeného pachatele přispět do specializovaného fondu**, z něhož by se pomoc obětem přímo vyplácela, po vzoru Spojeného království. Po francouzském vzoru by bylo rovněž možné **poskytovat pomoc přímo ze strany státu bez ohledu na výsledek trestního řízení**.

101 tedy oběti-žadatelé/žadatelky o peněžitou pomoc spadající pod ust. § 24 odst. 1 písm. d) ZOTČ

102 ust. § 28 odst. 1 písm. d) ZOTČ

4.2 Doporučení ke změně praxe

Jedním z hlavních praktických problémů je otázka poučování poškozených o jejich právech, které ve stávající podobě substantivně nenaplnuje svou funkci. S poradenstvím ohledně práv oběti může asistovat odborný akreditovaný subjekt, poškozené však o této možnosti často neví. Krok tímto směrem by mohl v praxi vypadat jako zavedení **povinnosti policejních orgánů v určité lhůtě informovat oběť o možnosti pomoci od odborných specializovaných organizací a předat těmto organizacím kontakt** na oběť (s jejím souhlasem), po vzoru právní úpravy vykázaní.¹⁰³ Dále by bylo namístě obecné **posilování osvěty** o právech obětí prostřednictvím edukativních kampaní a také **úprava či rozšíření dokumentů**, které policie předává obětem, o srozumitelné a názorné letáky či brožury. Inspirací ze zahraničí by též bylo přinosné **zpřístupnit srozumitelné informace o právech obětí například prostřednictvím elektronické interaktivní platformy**. **V neposlední řadě je nutné přehlednit a optimalizovat registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, zejména usnadnit vyhledávání subjektů, vylepšit grafickou podobu a specifikovat informace o subjektech zde zapsaných. Tento registr je totiž v aktuální podobě nepřehledný a orientace v něm komplikovaná.**

Výzkum dále pojmenoval existující mezery ve vzdělávání a specializaci orgánů a subjektů, jež s oběťmi přicházejí do kontaktu. Z tohoto důvodu by bylo vhodné **podporovat platformy pro předávání zkušeností** a dobré praxe mezi různými subjekty pracujícími s oběťmi a posilovat interdisciplinární spolupráci mezi relevantními aktéry. Na nedostatky ve vzdělání odborníků a odbornic v této problematice, především ve vzdělání soudců a soudkyň a advokátů a advokátek, by se dalo reagovat **posílením vzdělávacích příležitostí** jak o GPN, tak o náhradě újmy a **možností specializace** v této oblasti, včetně zavedení **specializovaných soudních úseků** na problematiku GPN. Zásadním krokem ke zlepšení orientace v této oblasti by bylo zajištění vzdělávání **již během vysokoškolského studia**.

Bylo by také záhodno řešit deficity při naplňování práv obětí. Mnoho procesních práv je totiž poškozené přiznáváno pouze na její vlastní žádost,

103 dle ust. § 44 a n., zejm. ust. § 46 písm. b) ZPČR

což vyžaduje, aby svá práva znala a měla k jejich uplatnění proaktivní přístup (to je přitom v zajímavém rozporu se situací obviněného, jemuž je celá řada procesních práv přiznávána zcela automaticky). Proto by bylo efektivní **zavedení povinnosti automatického přiznávání některých práv oběti** (například automaticky přijímat opatření na ochranu i bez žádosti oběti, automatické přiznání, případně ustanovení, zmocněnce hrazeného státem zvláště zranitelné oběti, automatické ukrytí jejích osobních údajů). S tím souvisí i fakt, že oběti často nebývají zastoupeny zmocněncem. Z výzkumných rozhovorů přitom konzistentně vyplynulo, že zastoupení může rapidně zvýšit šance oběti šetrně projít trestním řízením, včetně nárokování odškodnění. V tomto ohledu by bylo legitimní **rozšířit možnost poskytování právní pomoci zajišťované a hrazené státem i na jiné subjekty než advokáty a advokátky, zejména specializované akreditované organizace** na pomoc obětem, a dále **zavést povinné zastoupení, alespoň pro vybrané skupiny obětí** (například zvláště zranitelné oběti).

5 Odškodnění v mezinárodním kontextu

Realizovaný výzkum se nezaměřil pouze na situaci v České republice. Po zkoumání a analýze české situace přesunul svou pozornost i na širší mezinárodní, především evropský kontext a přístup k odškodňování. Nejprve jsme provedli komparativní analýzu výzkumných dat z Bulharska, Česka a Maďarska. Další krok pak identifikoval příklady dobré a špatné praxe, a to jak ve zkoumaných státech, tak v ostatních zemích. Právě na tato srovnání a inspirace se zaměřuje pátá kapitola.

5.1 Středoevropský kontext: komparace situace v Bulharsku, Česku a Maďarsku

V rámci výzkumu jsme společně s bulharskými a maďarskými partnerskými organizacemi na základě informací shromážděných v národních výzkumech vypracovali komparativní zprávu. Zaměřili jsme se na porovnání relevantních ustanovení právních řádů těchto tří zemí a jejich uplatňování v praxi.

Závěr komparace je relativně jasný a ne zcela neočekávaný: **situace všech tří zemí je v řadě aspektů podobná a srovnatelná**, zejména pokud jde o příklady nedobré praxe. Ačkoliv systémy jednotlivých států vykazují určité odlišnosti, oběti se v praxi potýkají s téměř identickými problémy. Právní úprava a následná realizace odškodňování obětí GPN v žádné ze zemí není zcela adekvátní a existuje zde prostor pro zlepšení.

Česká republika, Bulharsko i Maďarsko již dávno přijaly většinu příslušných smluv OSN, které stanoví mezinárodní standardy v oblasti základních lidských práv, také Evropská úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod je v platnosti ve všech třech státech. Všechny tři země jsou **signa-**

táří Istanbulské úmluvy, zároveň ji ale ani jedna z nich ještě neratifikovala.

Důležitou roli v oblasti ochrany, pomoci a přístupu k odškodnění obětí GPN hraje právo EU, které je pro komparované státy závazné. Jejich vstup do EU a následná transpozice unijního práva v dané oblasti vedla u všech k významnému pokroku a zavedení celé řady opatření.

Pokud jde již specificky o genderově podmíněné násilí, v každé ze srovnávaných zemí zvolil zákonodárce důsledně genderově neutrální právní úpravu. Ta tak obětem daných trestných činů umožňuje požadovat kompenzaci nebo jiné formy finanční pomoci, nicméně **ve všech komparovaných státech se oběti potýkají s problémy v oblasti prokazování svých tvrzení a argumentů ohledně specifické genderové povahy a dopadu** násilného činu na jejich práva. Neexistují tedy konkrétní právní mechanismy na ochranu, podporu a odškodnění obětí GPN, ani zratelná snaha takové mechanismy zavádět.

V Bulharsku, Česku i Maďarsku mají oběti trestných činů možnost žádat o finanční odškodnění od pachatele, zároveň všude existuje alespoň nějaká finanční pomoc oběti ze strany státu (jež nesupluje odškodnění a jde spíše o sociální dávku, o které se rozhoduje ve správním řízení). Národní výzkumy však ukázaly, že na tyto náhrady **velká většina obětí GPN nedosáhne**, řízení jsou **zdlouhavá** a komplikovaná a přiznávané částky velmi **nízké**.

Ve všech třech zemích je odškodnění od pachatele možné požadovat **jak v trestním, tak v civilním řízení, přičemž v trestním řízení může být oběť s nárokem odkázána** k civilnímu soudu. Z národních zpráv ovšem unisono vyplývá, že navazujícího občanskoprávního řízení je využíváno zřídka, a to z důvodu komplikovanosti a nedostačující ochrany oběti v jeho průběhu.

Odškodnění od pachatele lze v každém státu požadovat v neomezené výši, své nároky ale musí oběť dobře odůvodnit a podložit relevantními důkazy. Problém je také ve výpočtu výše odškodnění, především nemajetkové újmy. Maďarská právní úprava kupříkladu pouze stručně uvádí, že odhad výše nemajetkové újmy by měl být proveden podle „zásady spravedlnosti“, v Bulharsku kritéria pro vyčíslení nemajetkové újmy zákonem stanovena nejsou vůbec. V České republice je možné výši odškodnění vypočítat podle Metodiky k náhradě nemajetkové újmy na zdraví, ta nicméně není striktně závazná.

Ve výsledku tak ve všech zemích **odškodnění silně závisí na státních orgánech, které rozhodují o vině pachatele** příslušného činu a náhradě újmy.

Zároveň ve všech třech zemích čelí oběti při žádosti o odškodnění **významným překážkám**. Poškozené se často – a opodstatněně – obávají eskalace násilí, potažmo ohrožení své osobní bezpečnosti, nevědí, kam se obrátit, nemají dostatek finančních prostředků, problémy jim činí také výpočet a prokazování újmy. Zcela zásadní je, že neznají svá práva a mnohdy nemají žádnou odbornou právní podporu. Jsou zde ale také **limitace právní a faktické**. Například v Bulharsku je finanční odškodnění k dispozici pouze obětem přesně vyjmenovaných nejzávažnějších trestných činů, mimo to se jedná o jednorázovou úhradu, jejímž cílem je výhradně pokrýt konkrétní majetkovou újmu přímo způsobenou trestným činem (např. výdaje na zdravotní péči). Pro přiznání odškodnění od pachatele je v Bulharsku a Maďarsku striktně vyžadována mimo jiné závažná újma na zdraví nebo tělesné integritě. V Maďarsku je navíc státem poskytovaná peněžitá pomoc fakticky nedosažitelná, když žádost o bezprostřední pomoc státu musí být podána **do pouhých osmi dnů od spáchání trestného činu**.

Ani ve chvíli, kdy oběti zmíněné bariéry překonají a soud jim odškodnění přizná, nemívají vyhráno. Rozhodnutí zpravidla **nebývají dobrovolně vykonána a k nucenému výkonu rozhodnutí vede dlouhá a nákladná cesta**, která v komparovaných státech plně leží na bedrech oběti a v nemálo případech stejně končí nemožností výkonu rozhodnutí.

Dále se ve všech třech zemích vyskytují **nedostatky související se zakončením a dodržováním práv obětí**. Obecně ve srovnávaných státech nefunguje účinné poučování obětí o jejich právech ze strany policejního orgánu. Forma tohoto poučení je pro traumatizované oběti nesrozumitelná a nepřehledná. Proto šance, že dokáží informace, mimo jiné o potenciálním nároku náhrady újmy, využít, zůstává nízká.

Velmi důležitý je pro oběť také **přístup k bezplatné a kvalifikované právní pomoci**. Všechny tři státy znají určitou formu institutu bezplatné právní pomoci, nicméně uplatnění v praxi vykazuje nedostatky. V Bulharsku je možné poskytnout bezplatnou právní pomoc oběti pouze u soudního řízení, nikde jinde (tedy nikoliv v přípravné fázi vyšetřování, ve fázi výkonu rozhodnutí).

Česká oběť sice má právo být zastoupena zmocněncem ve všech stádiích trestního řízení (a v případě zvláště zranitelných obětí i bezplatně), reálně ho ovšem velká většina obětí v adhezním řízení přesto nemá. S tím souvisí také to, že totožně ve všech komparovaných zemích zajišťují většinu služeb podpory (např. psychologické a sociální poradenství) neziskové organizace. Bulharsko se nicméně potýká například s **nedostatkem specializovaných služeb**, jejich omezenou kapacitou a nekonzistentností jejich aktivit, maďarští respondenti a respondentky pak mimo jiné vyslovili obavy ohledně kvality těchto služeb.

5.2 Kde se inspirovat: dobrá praxe komparovaných států

Pokud jde o bulharskou úpravu, je vhodné akcentovat, že na rozdíl od té české se zde již **objevuje důraz na GPN**. Tím dochází k prolomení absolutní genderové neutrality legislativy. Obecně jsou k dispozici například zásady týkající se prevence a ochrany před GPN. Reflexi GPN v oblasti odškodňování přinesla **Pravidla o finančním odškodnění v případech ženských obětí trestných činů**, dokument publikovaný Centrem pro studium demokracie. Doposavad však neexistují žádná zákonem stanovená pravidla pro adekvátní posouzení tohoto typu újmy či škody. Projevuje se zde opět nedostatečná erudovanost participujících odborníků a odbornic, neboť na celostátní úrovni nejsou k dispozici **žádná pravidelná specializovaná školení** zaměřená konkrétně na tato témata a vůbec problémy spojené s odškodňováním obětí. Dodržování a implementace zmíněných zásad jsou nekonzistentní.

Součástí právního řádu je také **specifický zákon o ochraně proti domácímu násilí**. Ten předznamenává jistý posun ve vnímání domácího násilí jako specifického problému a zároveň **zohledňuje postavení oběti i mimo trestní řízení**. Zákon obsahuje zvláštní ochranná opatření v rámci občanskoprávního řízení. Oběti jsou tak chráněny před hrozícím dalším násilím. Nedostatek bohužel vykazuje v procesní části, protože nezakotvuje žádná speciální procesní ustanovení, která by se týkala přímo uplatňování nároku na odškodnění. Ve svém důsledku to znamená, že oběti mohou o odškodnění žádat jen v rámci samostatného občanskoprávního řízení.

Za zmínku stojí rovněž to, že bulharský trestní řád zajišťuje zvláštní ochranu jak obětem, tak svědkům.¹⁰⁴ Vedle ochranných ustanovení pak zakotvuje i **oprávnění státního zástupce**, aby **jménem zvláště zranitelné oběti vymáhal odškodnění**. Aplikační praxe však naráží. Oběti nevědí, jak po státním zástupci vyžadovat realizaci této jeho pravomoci. Současně zákon omezuje pravomoc státního zástupce jen na oběti zvláště zranitelné, nespécifikuje však žádná jasná kritéria, kdy a jak zranitelnost oběti posuzovat a prokazovat. To je přitom základem uplatnění celého institutu. Ani v případě, že státní zástupce žalobu podá, navíc není zaručen úspěch ve věci. O žalobě je rozhodováno v pouze jednoinstančním řízení a státní zástupce nedisponuje žádným oprávněným prostředkem, který by mohl uplatnit v případě jejího odmítnutí. Bulharsko také disponuje **celistvým zákonem o právní pomoci**. Jeho naplňování je však problematické a prakticky tato pomoc není dostupná všem a včas.

Příkladem dobré praxe je dále judikatorní uvažování potvrzující, že **na rozhodování o výši přiznaného odškodnění nemají mít vliv irelevantní faktory jako hmotná situace a finanční majetek pachatele**. Na druhé straně je ovšem zohledňována socioekonomická situace v zemi a životní úroveň v době spáchaného trestného činu.

Dobytnost přiznaného odškodnění ve vykonávacím řízení zvyšují zákonná ustanovení upravující **předběžná opatření**, jež mají **budoucí výkon rozhodnutí** zajistit. Aplikovatelná jsou jak v trestněprávním, tak v občanskoprávním řízení. V praxi jsou ale využívána velmi sporadicky.

Ve vztahu k **maďarským** příkladům dobré praxe shrňme, že právní úprava sama o sobě je relativně funkční a **disponuje řadou ochranných opatřeních pro oběti trestných činů**. Většina ustanovení byla implementována na základě směrnice o právech obětí. Jejich dodržování je dle výzkumných dat partnerské organizace PATENT bohužel diskutabilní.

104 Všechna tato ustanovení zabezpečují postavení obětí pouze v rámci daného řízení, a tedy platí pouze po dobu jeho trvání. Z toho plyne v praxi nedostatek ve vztahu k soukromě stíhatelným trestným činům, neboť na ty působnost trestního řádu a ochranných ustanovení nedopadá.

5.3 Kde se inspirovat: dobrá praxe z dalších zahraničních zemí

Nad rámec států, které se zapojily do výzkumu, může být významnou inspirací dobře fungující praxe z jiných evropských i dalších zemí. Jako taková by mohla přispět k výraznější reflexi GPN a jeho důsledků. Pro přehlednost lze rozdělit prvky dobré praxe v zahraničních právních předpisech do jednotlivých oblastí, v nichž se naopak projevují nedostatky české úpravy.

Několikrát skloňovaným problémem je **neutrálnost české právní úpravy vzhledem ke GPN**. Zohlednění GPN jako kritéria při nárokování náhrady újmy reflektuje ve své právní úpravě řada států, včetně například Indie. Ženy jako oběti GPN, které utrpěly újmu nebo jimž bylo ublíženo na zdraví, tam mohou požadovat **zvláštní kompenzaci**. Poskytuje ji fond odškodňování obětí speciálně zřízený právě pro tuto problematiku.¹⁰⁵

Palčivým problémem, který podstatně ovlivňuje úspěšnost vymáhání práv obětí a obecně přístupu k tematice GPN, je **specializace a dostatečné vzdělávání** (na kvalitativně i kvantitativně odpovídající úrovni) všech zúčastněných aktérů, především soudů. Příkladnou praxi demonstruje **Španělsko**. Místní justice disponuje zvláštními tribunály, jež se zaměřují výhradně na případy domácího násilí či násilí v intimních partnerských vztazích.¹⁰⁶ Se specializací koreluje odpovídající erudovanost soudců a soudkyň zde působících. Na problematiku GPN nejsou orientováni jen z hlediska právního, ale **prochází školeními zaměřenými na viktimologii** těchto obětí, což působí preventivně proti jejich sekundární viktimizaci. Obecně **vzdělávací systém pracovníků v justici** podporuje i **Francie**, kde jsou těmto osobám k dispozici nejrůznější **edukativní programy zaměřené specificky na odškodňování obětí**. Specializované orgány, byť ne přímo orgány justiční, nabízí rovněž **Spojené království**. Vedle zvláštního úřadu zaměřeného na odškodňování

105 National Legal Services Authority (NALSA). Compensation Scheme for Women Victims/Survivors of Sexual Assault/other Crimes. New Delhi: NALUS (2018). [online]. [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: https://wcd.nic.in/sites/default/files/Final%20VC%20Sheme_0.pdf.

106 Ley Orgánica 1/2004, de 28 de diciembre, de Medidas de Protección Integral contra la Violencia de Género. Dostupné z: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-2004-21760>.

obětí zde působí **vládní zmocněnec pro oběti a svědky trestných činů**.¹⁰⁷ Opět se jedná o přidanou hodnotu z hlediska institucionálního zabezpečení zákonem zaručených práv obětí.

S informovaností profesionálů a profesionálek podílejících se na řešení odškodňování obětí souvisí **informovanost samotných obětí**. Zde činí aktivní kroky **švédská vláda**. Příkladem jsou přehledné webové stránky, které pojednávají o jednotlivých právech obětí na úrovni, která je dobře srozumitelná a obecně přístupná široké veřejnosti. Dostupnost informací ještě zvyšuje možnost číst text v několika jazykových verzích.¹⁰⁸ Vyšší standard péče o informovanost obětí poskytuje taktéž **Spojené království**, které do tohoto systému zapojuje i samotné orgány činné v trestním řízení. Policie má obecnou povinnost **zprostředkovat obětem následné služby odborných organizací** a tím jim zajistit náležitou pomoc a orientaci.¹⁰⁹ Tento systém nabízí v podstatě ideální kompromis.

Je nezpochybnitelné, že již samotné probíhající řízení může mít na oběti neblahý dopad. Ačkoli existují zvláštní mechanismy, které se tento efekt snaží minimalizovat, nelze jej zcela vyloučit. Ke snížení intenzity vlivů negativně působících na oběť v průběhu řízení přispívá jeho **jednoduchost** – tedy stav, kdy se oběť rozhodne uplatnit náhradu újmy a není zatěžována robustností celého systému, případně systémovými bariérami. Přívětivost systému však nepočíná zahájením řízení, ale již samotným citlivým a náležitým přístupem k oběti, včetně jejího seznámení s právy. Na tuto počáteční fázi pak navazuje **transparentnost a nekomplikovanost procesu nárokování náhrady újmy**. Právě takto popsanou vizi reflektuje **Nizozemí**. Pro žádost o odškodnění zavedlo **specifický standardní formulář**.¹¹⁰ Jeho funkčnost dokládají statistická data, dle kterých užívání tohoto nástroje zvýšilo šance poškozených na získání odškodnění. Dalším benefitem nizozemské právní úpravy je systém

107 UK GOVERNMENT. Criminal injuries compensation: a guide (2022) [online]. [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: <https://www.gov.uk/guidance/criminal-injuries-compensation-a-guide>.

108 BROTTSOFFERMYNDIGHETEN. If you have been a victim of crime (2022) [online]. [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: <https://www.brottsoffermyndigheten.se/eng>.

109 UK GOVERNMENT. Criminal injuries compensation: a guide, op. cit.

110 dostupný z: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-27213-14-b2.pdf>

poskytování právní ochrany. Stát zajišťuje **obětem závažných trestných činů a sexuálního násilí bezplatnou právní pomoc**. Ta je oběti dostupná i v případě podávání návrhu na odškodnění. Ještě dále pokračuje **Spojené království**, které umožňuje obětem žádat (a získat) náhradu újmy i v případě, že za čin nikdo nebyl odsouzen.¹¹¹

Vedle komplikovanosti procesu nárokování újmy je bariérou náročnost dokázání vzniklé újmy v tvrzené výši. Jak napovídá praxe některých států, je právě v této oblasti vhodná státní intervence. Ve **Spojeném království** mohou oběti obdržet **zálohu**, pokud musí hradit výdaje a náklady spojené s pořízením dokumentů, jež jsou potřebné k podání žádosti o peněžitou pomoc od státu.¹¹² Pokrokový systém, který výrazně snižuje nezbytné náklady i traumatizaci oběti, uplatňuje **Nizozemí**. Pokud žádá od státu odškodnění újmy způsobené v důsledku znásilnění nebo sexuálního napadení, **presumuje se, že poškozené vznikla psychická újma**, a v této souvislosti není třeba žádného dalšího dokazování.¹¹³ Oběť se tak vyhne nejen značné finanční zátěži spojené s pořízením potřebného důkazu (tj. znaleckého posudku), ale i celému procesu zkoumání a vyšetření, jimž by se jinak musela podrobit.

Zjevným úskalím institutu práva oběti na náhradu újmy je vyčíslení sumy, kterou v konkrétním případě obdrží. Jak ukázal výzkum, na výsledném rozhodnutí se podílí hned několik vlivů, z nichž ne všechny jsou zcela relevantní. Reakcí na tuto překážku může být zavedení typizace či paušálů, a to v návaznosti na druh buď trestného činu, nebo újmy. Příkladem může být **Austrálie**. Výše náhrady nemajetkové újmy některá teritoria určují dle konkrétního trestného činu a jeho závažnosti. Pro tyto účely jsou trestné

111 Criminal Injuries Compensation (CICA Claims Service). Criminal Injuries Compensation (2022). [online]. [cit. 2022-04-29]. Dostupné z: <https://criminal-injuries-compensation.co.uk/frequently-asked-questions-about-criminal-injury-claimshttps://criminal-injuries-compensation.co.uk/frequently-asked-questions-about-criminal-injury-claims>.

112 UK GOVERNMENT. Criminal injuries compensation: a guide, op. cit.

113 FAIRCOM. Fair and Appropriate? Compensation of Victims of Sexual Violence in EU Member States: Greece, Italy, Latvia, the Netherlands and Spain Part II: State and Offender Compensation: Survey, Good Practices and Recommendations (2020) [online]. [cit. 2022-02-24]. Dostupné z: https://research.vu.nl/ws/portalfiles/portal/118262098/Fair_and_Appropriate_FAIRCOM_Report_Part_II.pdf.

činy rozděleny do několika kategorií a každé z nich odpovídá patřičný rozsah poskytované náhrady újmy. Jiná australská teritoria užívají opačný systém, kdy se výše odškodnění určuje podle kategorizace závažnosti způsobené újmy.¹¹⁴

Další inspiraci poskytuje **nizozemská právní úprava** ve vztahu k následné dobytosti přiznaného odškodnění. Působí zde **ústřední orgán, který rovněž odpovídá za výběr kompenzací od pachatele a poskytuje obětem během celého procesu asistenci**. V případě, že by pachatel nezaplatal přiznané odškodnění do osmi měsíců od vydání rozhodnutí, může úřad oběti poskytnout zálohu až do výše 5.000 eur.¹¹⁵ **U sexuálního nebo násilného trestného činu však hradí částku v plné výši**. Nizozemsko tedy obětem zajišťuje určitou formu „zálohovaného odškodnění“, které pak samo vymáhá od pachatele.

Rozmanitá praxe funguje nejen obecně v uplatňování práv obětí a funkci justice, ale taktéž v **otázce intervence státu a státní podpory při odškodňování**. Zahraniční právní úpravy mnohdy poskytují široký a komplexní rámec státních zásahů, jež dopadají na širší okruh poškozených. Příkladem může být budování různých státních fondů, které se soustředí na odškodňování obětí mimo trestní řízení. Ve **Francii** čerpá státní fond prostředky na poskytování odškodnění ze sociálního pojištění, z částek úspěšně vymozených od pachatelů a z výtěžků z vlastních finančních investic.¹¹⁶ Zároveň legislativa státu opět umožňuje poskytnout oběti **na výplatu odškodnění zálohu**. Speciální fond pro odškodňování obětí existuje i v **USA**. Výdaje a ztráty obětí jsou primárně kompenzovány náhradou ze strany pachatele, případně z prostředků soukromého pojištění, pokud ale tyto zdroje nestačí na refundaci veškerých

114 FORSTER, Ch. Victims of crime compensation schemes: Compensating victims of family violence (2013) [online]. [cit. 2022-02-24]. Dostupné z: <https://www.classic.austlii.edu.au/au/journals/PrecedentAULA/2013/41.pdf>.

115 DUTCH MINISTRY OF SECURITY AND JUSTICE. Rights of victims of criminal offences (2022) [online]. [cit. 2022-02-17]. Dostupné z: https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/brochures/2017/04/03/verklaring-vanrechten-voor-slachtoffers-van-strafbare-feiten/WEB_100159_Infoblad+Verklaring+Rechten+ENG.pdf.

116 FRANET. Victim Support Services in the EU: An overview and assessment of victims' rights in practice (2014) [online]. [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-fr_0.pdf.

nároků, hradí je právě tento fond.¹¹⁷ Právo žádat odškodnění od státu dobře funguje dále v **Lotyšsku**. Výhodou tohoto institutu je jeho **nevázanost na náhradu újmy ze strany pachatele**. Oběť může žádat odškodnění od státu, aniž by ho nejprve vymáhala po pachateli. Zároveň státem poskytnutá kompenzace nevyklučuje právo oběti o odškodnění žádat během řízení. Nárok vůči státu vzniká konečně i v případě, že pachatel nebyl zjištěn nebo odsouzen.¹¹⁸ Těž **Spojené království** disponuje speciálním fondem na peněžitou pomoc obětem. Prostředky, z nichž je poskytována, plynou přímo od pachatelů. Ti mají totiž povinnost zaplatit **speciální poplatek, který určí soud v odsuzujícím rozsudku**. Z poplatků plyne do fondu cca 10 milionů liber ročně.

Jak bylo již naznačeno, velmi propracovaný systém má v oblasti státní intervence **Nizozemsko**. Zde má oběť právo žádat odškodnění od státu bez ohledu na to, zda vůbec bylo zahájeno trestní řízení, potažmo bez ohledu na jeho výsledek. Obdobně jako v lotyšském systému úspěch žádosti není podmíněn předchozím vymáháním nároku od pachatele. Vedle obětí však nizozemský systém zohledňuje **přímé svědky trestného činu**, kterým dané právo rovněž svěřuje, a to i tehdy, když **pachatel trestného činu není zjištěn** nebo ho **nelze stíhat**.¹¹⁹

117 BENEFITS. State Crime Victims Compensation (2022) [online]. [cit. 2022-02-16]. Dostupné z: <https://www.benefits.gov/benefit/4416>.

118 FAIRCOM. Roadmap – Finansialas Kompensacijas Celvedis (2021) [online]. [cit. 2022-02-25]. Dostupné z: <https://sexualviolencejustice.eu/roadmap-compensation-for-victims-of-sexualcrimes/?lang=lv>.

119 FAIRCOM. Roadmap – Schadevergoeding Nederland (2021) [online]. [cit. 2022-02-25]. Dostupné z: <https://sexualviolencejustice.eu/roadmap-compensation-for-victims-of-sexual-crimes/?lang=nl>.

Závěr

Držíte v rukou komplexní shrnutí poznatků dvouletého mezinárodního výzkumu podpořeného Evropskou komisí *VICO – Compensations for victims of gender-based violence*, který se zaměřil na téma odškodňování obětí násilí na ženách. Studium této oblasti přineslo významná nová data potvrzující, že **náhrada újmy v trestním řízení ani peněžitá pomoc v kontextu násilí na ženách zcela neplní svůj účel**. O tom svědčí mj. fakt, že téměř 80 % obětí násilí na ženách se v letech 2019 a 2020 nedobralo žádného odškodnění od pachatele. Navíc i pokud při tomto nárokování uspěly, částky odškodnění nebyly nijak vysoké. Podobně data ukazují, že jen k naprostému minimu obětí násilí na ženách se dostane peněžitá pomoc státu. Obecně jsou zkoumané instituty těžko dostupné, cesta k nim plná systémových bariér a ani jejich překonání oběti nezaručuje uspokojivé vyřešení situace. Přestože je násilí na ženách stále přetrvávajícím, v Česku běžným sociokulturním jevem, stát se dostatečně nevěnuje sběru relevantních dat, nepodporuje komplexní pomoc obětem a téma dlouhodobě podceňuje a bagatelizuje.

Výzkum však nezůstal pouze ve fázi popisu problému a *problem statement*, ale cílil i na odpovědi, **jak daný stav změnit a vylepšit**. Proto formuloval také konkrétní doporučení a zmapoval zahraniční dobrou praxi, jež může sloužit jako další inspirace pro posun tématu kupředu, směrem k zajištění skutečného a účinného naplňování práv obětí. Aktuální publikace **poskytuje nezbytný kontext potřebný pro pochopení a správné uchopení problematiky se všemi jejími specifiky**. Zároveň se vzájemně doplňuje s publikací *Odškodnění obětem krok za krokem: Příručka k náhradě újmy a peněžitě pomoci obětem trestných činů (nejen) v kontextu násilí na ženách*¹²⁰. Ta vznikla v rámci téhož

120 HOUŽVOVÁ, M., JEŽKOVÁ, V., PRESSEROVÁ, P. Odškodnění obětem krok za krokem: Příručka k náhradě újmy a peněžitě pomoci obětem trestných činů (nejen) v kontextu násilí na ženách. Praha: proFem (2022). ISBN: 978-80-907512-8-6.

projektu pro právníky a právničky a zaměřuje se na podrobnější a praktičtější informace, jak obětem násilí asistovat při žádání o odškodnění a jak je celým procesem co nejnáze provést.

Tato publikace je naším příspěvkem do debaty o specifických právech, ale také a především životních zkušenostech obětí násilí na ženách a snahou zvýšit obecnou i specifickou informovanost o tom, čemu tyto oběti čelí. Zefektivnění systému odškodňování je akutním dluhem vůči nim a doufáme, že poskytnuté návrhy a vodítka budou stimulovat lepší naplňování všech závazků státu, které k obětem má.

Přílohy

Krajské soudy						
Praha	České Budějovice	Plzeň	Hradec Králové	Ústí nad Labem	Brno	Ostrava
Městské soudy						
Praha	Brno					
Okresní (obvodní) soudy (dle soudních krajů)						
Praha 4, Praha 5, Praha 6, Praha 7, Praha 9, Praha 10						
Benešov, Beroun, Mladá Boleslav, Praha-západ, Příbram, Praha-východ, Kladno, Kutná Hora, Nymburk						
Český Krumlov, Jindřichův Hradec, Strakonice, Tábor, Písek						
Cheb, Karlovy Vary, Plzeň-město, Sokolov, Tachov						
Česká Lípa, Děčín, Liberec, Most, Ústí nad Labem, Louny, Jablonec nad Nisou, Litoměřice						
Havlíčkův Brod, Hradec Králové, Jičín, Náchod, Pardubice, Svitavy, Ústí nad Orlicí, Chrudim						
Jihlava, Prostějov, Třebíč, Uherské Hradiště, Zlín, Znojmo, Kroměříž, Brno-venkov, Břeclav						
Šumperk, Bruntál, Frýdek-Místek, Jeseník, Karviná, Olomouc, Opava, Přerov, Nový Jičín						

Tabulka 2: Analyzované soudy

TČ (§)	Celkem obětí	Z nich nárokovalo	%	Výsledek				
				Plně	%	Částečně	%	Odkázáno
185	284	98	34 %	29	31 %	51	52 %	18
199	187	53	28 %	20	38 %	18	34 %	15
354	105	7	7 %	3	43 %	2	29 %	2
185 + 199	18	4	28 %	1	40 %	3	60 %	0
185 + 354	6	1	17 %	0	0 %	1	100 %	0
199 + 354	6	2	33 %	0	0 %	2	100 %	0
185 + 199 + 354	5	3	60 %	0	0 %	1	33 %	2
Celkem:	611	168		53		78		37

Tabulka 3: Detailní informace o úspěšnosti nároku na nemajetkovou újmu dle jednotlivých trestných činů

TČ (§)	Průměrná nárokovaná částka	Průměrná přisouzená	%
185	322.225	163.228	51 %
199	178.708	90.299	51 %
354	166.400	46.400	28 %

Tabulka 4: Průměrně nárokované a přisouzené částky dle TČ

Trestný čin (§)	Počet případů	Celková částka (Kč)	Průměrná částka / případ (Kč)
185	9	1.018.100	113.122
185 + jiný TČ	5	362.206	72.441
199	6	700.000	116.666
185 + 199	1	50.000	50.000
Celkem	21	2.130.306	101.443

Tabulka 5: Data o poskytování peněžité pomoci

Odškodňování obětí trestných činů v kontextu násilí na ženách

Poznatky z teorie i praxe
a návrhy ke zlepšení

Autorský a výzkumný kolektiv:

Petra Presserová, Martina Houžvová, Veronika Ježková, Nella Šimková,
Anežka Mezerová, Daniela Klézlová, Karolína Sochová, Iva Peterková,
Kateřina Šmatová, Martina Langrová, Markéta Uhlířová, Magdalena Lemfeldová

1. vydání, 2022

Vydala organizace **profem** – centrum pro oběti domácího a sexuálního násilí, o. p. s.

V Luhu 715/6, 140 00 Praha 4

E-mail: info@profem.cz

www.profem.cz

Redakce: Iva Peterková, Eva Michálková

Jazyková korektura: Lukáš Straňák

Obálka, grafická úprava a sazba: Eva Hlaváčková

Fotografie na obálce: Sora Shimazaki © pexels.com

ISBN: 978-80-907512-9-3

profem

ISBN: 978-80-907512-9-3

www.profem.cz